

ॐ

આરાધના શિબિર

(તા. ૨૫ થી ૩૧ ડીસેમ્બર ૨૦૦૮)

વૈરાગ્યશતક

તથા

સામ્યશતક

સંચાલન

પૂ. ભાઈશ્રી નલીનભાઈ કોઠારી

તથા

બ્ર. રસિકભાઈ શાહ

શ્રી રાજસોભાગ સત્સંગ મંડળ

નેશનલ હાઈવે, ૮/એ, સોભાગ પરા, સાયલા-૩૬૩ ૪૩૦,

જી. સુરેન્દ્ર નગર.

ॐ

आराधना शिबिर

(ता. २५ थी ३१ डीसेंबर २००८)

वैराग्यशतक
तथा
साम्यशतक

संचालन

पू. भाईश्री नलीनभाई डोडारी

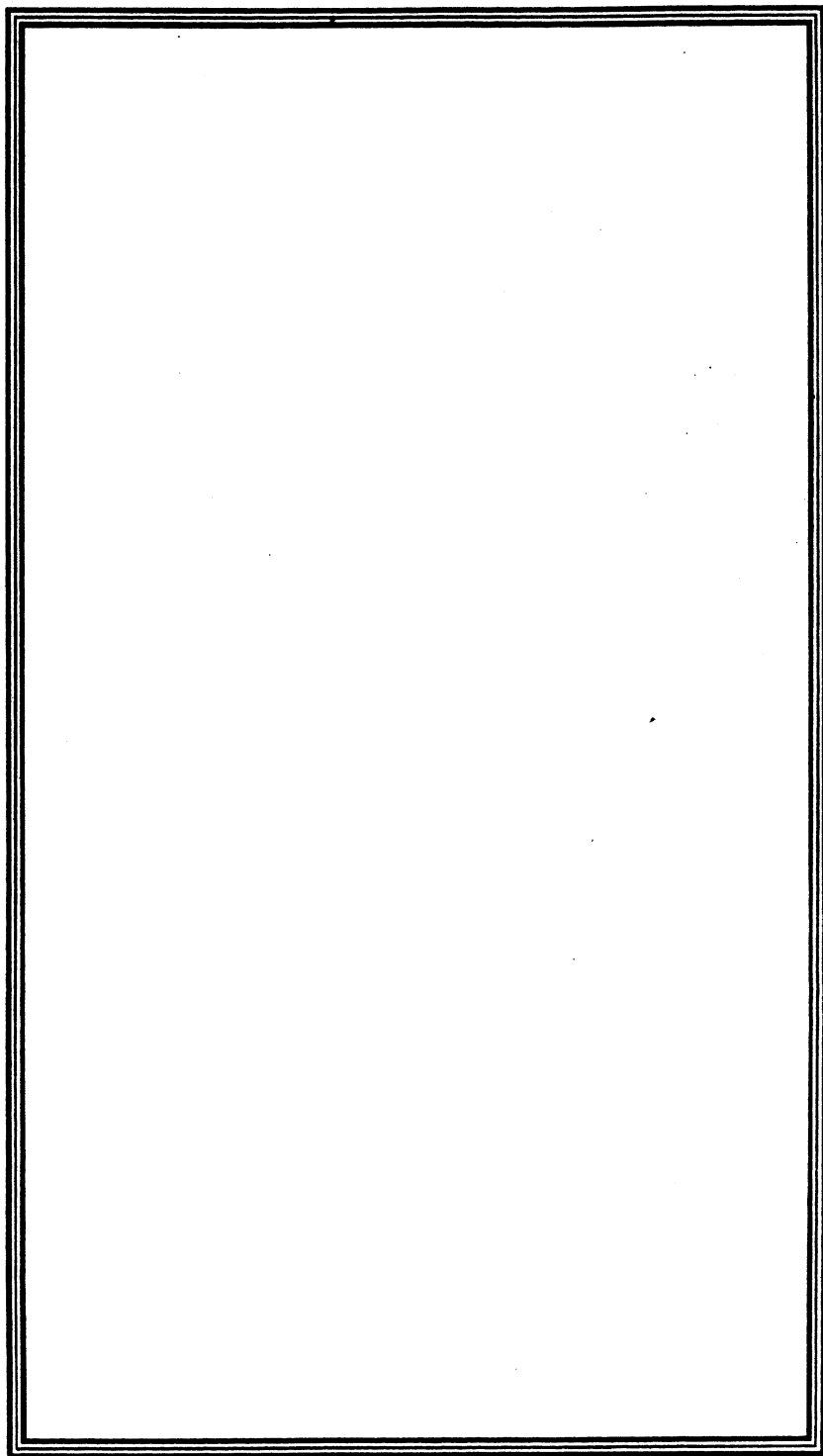
तथा

डॉ. रसिकभाई शाह

श्री राजसोभाग सत्संग मंडल

नेशनल हाईवे, ८/अ, सोभाग परा, सायला-३६३ ४३०,

शु. सुरेन्द्र नगर.

❖ પ્રસ્તાવના ❖

ડીસેમ્બર ૦૮ મહિનાની આરાધના શિબિરમાં બધીજ કક્ષાના સાધકો આરાધના કરશે. સાથે સાથે યુવા શિબિરના મુમુક્ષુઓ તથા અન્ય મુલાકાતીઓ ને પણ પ્રશિક્ષણમાં બેસવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે. આથી સર્વે મુમુક્ષુઓ ને લક્ષમાં લઈ અને શ્રી રત્નશેખર સૂરિશ્વર વિરચિત વૈરાગ્યશતક તથા શ્રી વિજયસિંહ સૂરિ મહારાજ સાહેબ વિરચિત સામ્યશતક આ બે વિષયો પ્રશિક્ષણમાં લેવાનું નક્કી કરેલ છે.

જે જીવને માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ છે અને ગુરૂઆજ્ઞા મુજબ આરાધન કરી રહ્યો છે, તે જીવને ઝંડપી પ્રગતિ કરવા માટે પાયાનો ગુણ “વૈરાગ્ય” ની અત્યંત આવશ્યકતા છે. આ એક ગુણ પ્રાપ્ત થયે તેમાંથી અનેક ગુણો પ્રગટે છે.

“ગૃહકુટુંબાદિ ભાવને વિષે અનાસક્ત બુદ્ધિ થવી તે વૈરાગ્ય છે ”
“વૈરાગ્ય એ જ અનંત સુખમાં લઈ જનાર ઉત્કૃષ્ટ ભોમિયો છે.”

(શ્રીમદ્ રાજયંદ્ર)

રાગ-દ્વેષ વગર પ્રવૃત્તિ કરવી અથવા વિચારોમાં પણ રાગ દ્વેષ ન થવા દેવા તે કાર્ય ઘણું કપરું છે, પરંતુ વૈરાગ્યવાન જીવ મોહ-રાગ-દ્વેષના બંધનો ઢીલા કરતો જાય તો “સમભાવ” સાધવો કઠીન નથી.

“જેમાં ક્ષણવારમાં હર્ષ અને ક્ષણવારમાં શોક થઈ આવે એવા વ્યવહારમાં જે જ્ઞાની પુરૂષો સમદશાથી વર્તે છે, તેને અત્યંત ભક્તિથી ધન્ય કહીએ છીએ અને સર્વ મુમુક્ષુ જીવને એજ દશા ઉપાસવા યોગ્ય છે, એમ નિશ્ચય દેખી પરિણતિ કરવી ઘટે છે.”

(શ્રીમદ્ રાજયંદ્ર)

સમભાવરૂપ બ્રહ્માત્મને લઈને, મુમુક્ષુઓ ! મોહરૂપ રાક્ષસરાજની માયાવી સેના ઉપર વિજય મેળવો.

તા. ૨૫/૧૨/૨૦૦૮

પ્રકાશન સમિતિ

શ્રી રાજસોભાગ સત્સંગ મંડળ, સાયલા

❖ અનુક્રમણિકા ❖

૧. વૈરાગ્યશતક.....

પાના નં. ૦૧ થી ૨૨

૨. સામ્યશતક.....

પાના નં. ૨૩ થી ૪૮

વૈરાગ્યશતક

આ શતક એના નામ પ્રમાણે રાગ-દ્વેષનું ઝેરઉતારી, ભવ્યજીવોનાં અંતરમાં વૈરાગ્ય પલ્લવિત કરવાનું અદ્ભુત કાર્ય કરે છે. વર્તમાનકાળે પણ મોટાભાગના દીકાર્થી-મુમુક્ષુજીવો આ વૈરાગ્યશતક ગ્રંથ કંઠસ્થ કરી, એના અર્થને વાગોળી-વિચારી વૈરાગ્યરસનું મધુરપાન કરી રહ્યા છે.

ત્રણે પ્રકારના રાગને તથા વિવિધપ્રકારના દ્વેષને ખતમ કરવાનું સામર્થ્ય એની એક-એકથી ચટિયાતી ગાથાઓમાં રહેલું છે. ગાથાઓનું શુદ્ધીકરણ તેમજ અર્થઘટન કરવામાં ખૂબ કાળજી લેવામાં આવી છે.

વૈરાગ્યશતક

સંસારમિં અસારે, નત્થિ સુહં વાહિ - વેઅણાપરે ।
જાણંતો ઇહ જીવો, ન કુણંદ જિણદેસિયં ધમ્મં ॥ ૧ ॥

શારીરિક વ્યાધિ અને માનસિક વેદનાથી ભરપૂર આ અસાર સંસારમાં સુખ નથી - એમ જાણવાં છતાં જીવ ભગવાન જિનેશ્વરદેવોએ ફરમાવેલા પરમતારક ધર્મની આરાધના કરતો નથી. ૧.

અજ્ઞં કલ્લં પરં પરારિ, પુરિસા ચિંતંતિ અત્થસંપત્તિં ।
અંજલિગયં વ તોયં, ગલંતમાઝં ન પિચ્છંતિ ॥ ૨ ॥

આજે કે કાલે પરમદિવસે કે તે પછી ધનની પ્રાપ્તિ થશે; એમ પુરુષો વિચાર કરે છે, આશાના તાંતણે બંધાયેલા રહે છે; પરંતુ હથેળીમાંથી ટપકતા પાણીની જેમ રોજ ઓછા થઈ રહેલા આયુષ્યને જોતા નથી. ૨

જં કલ્લે કાયવ્વં, તં અજ્ઞં ચિય કરેહ તુરમાણા ।
બહુવિગ્ધો હુ મુહુત્તો, મા અવરણં પડિક્કહે ॥ ૩ ॥

જે કાર્ય કાલે કરવાનું છે તે જલદી આજે જ કરવું જોઈએ. પાછલા પ્રહરની પણ રાહ ન જોવી જોઈએ, કારણ કે એક મુહૂર્ત (બે ઘડી જેટલો સમય) પણ ઘણા વિઘ્નોથી ભરેલો છે. ૩

હી સંસારસહાવં, ચરિયં નેહાણુરાગરત્તાવિ ।
જે પુવ્વણ્હેં દિદ્ઠા, તે અવરણ્હે ન દીસંતિ ॥ ૪ ॥

ઓહ ! સંસારનો આ કેવો સ્વભાવ ? આ કેવું ચરિત્ર ? જે સ્નેહીઓ સવારે સ્નેહના અનુરાગથી યુક્ત દેખાતા હતા તે જ સ્નેહીઓ સાંજે તેવા અનુરાગી દેખાતા નથી. ૪

मा सुयह जग्गिअब्बे, पलाइअब्बंमि कीस वीसमेह ।
तिनि जणा अणुलग्गा, रोगो अ जरा अ मच्चू अ ॥ ५ ॥

હે જીવો ! જાગતા રહેવાના અવસરે સૂઈ ન રહો, અને જ્યાંથી ભાગી છૂટવા જેવું છે ત્યાં શાને આરામથી બેઠા છો ? કારણ રોગ, વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુ - આ ત્રણ દુશ્મનો તમારી પાછળ પડ્યા છે. ૫

दिवसनिसाघडिमालं, आउसलिलं जिआण घित्तूणं ।
चंदाइच्चबइल्ला, कालरहदटं भमाडंति ॥ ६ ॥

ચંદ્ર અને સૂર્ય- આ બે બળદો દિવસ અને રાત્રિ રૂપી ઘડિમાળ દ્વારા જીવોનું આયુષ્યરૂપી પાણી ભરીને કાળરૂપી રેંટને ભમાડ્યા જ કરે છે. ૬

सा नत्थि कला तं नत्थि, ओसहं तं नत्थि किंपि विन्नाणं ।
जेण धरिज्जइ काया, खज्जंति कालसप्पेणं ॥ ७ ॥

એવી કોઈ કળા નથી, એવી કોઈ દવા નથી, એવી કોઈ વિદ્યા નથી કે જેનાથી કાળસર્પના મોઢામાં ખવાતી આ કાયાને બચાવી શકાય ! ૭

दीहरफणिंदनाले, महिअरकेसर-दिसामहदलिल्ले ।
ओपीअइ कालभमरो, जणमयरंदं पुहविपउमे ॥ ८ ॥

શેષનાગરૂપ નાલ ઉપર ઊભેલા, પર્વતરૂપ કેશરાવાળા, દિશારૂપી મોટા પાંદડાવાળા, પૃથ્વીરૂપી કમળના માનવ-મકરંદને (પુષ્પરસને) કાળરૂપી ભમરો નિરંતર પી રહ્યો છે. ૮

छायामिसेण कालो, सयलजीआणं छलं गवेसंतो ।
पासं कहवि न मुंचइ, ता धम्मे उज्जमं कुणह ॥ ९ ॥

સર્વ જીવોનું છિદ્ર શોષતો કાળ, પડછાયાના બહાને પીછો છોડતો નથી. માટે જ ધર્મ આરાધનાનો ઉદ્યમ કરો ! ૯

કાલંમિ અણાઇએ, જીવાણં વિવિહકમ્મવસગાણં ।
તં નત્થિ સંવિહાણં, સંસારે જં ન સંભવડ ॥ ૧૦ ॥

અનાદિ કાળથી ચાલ્યા આવતા આ સંસારમાં એવું કોઈ
સંવિધાન (એકેન્દ્રિયપણું વિગેરે) નથી કે જે કર્મને વશ પડેલા જીવોએ
પ્રાપ્ત કર્યું ન હોય ! ૧૦

બંધવા સુહિણો સવ્વે, પિયમાયા પુત્ત ભારિયા ।
પેઅવણાઝ નિઅત્તંતિ, દાઝણં સલિલંજલિં ॥ ૧૧ ॥

બંધુઓ કે મિત્રો, માતા કે પિતા, પુત્ર કે પત્ની બધા જ અંતે
તને જળની અંજલિ આપીને સ્મશાનથી પાછા ફરે છે. ૧૧

વિહડંતિ સુઆ, વિહડંતિ બંધવા વલ્લહા ય વિહડંતિ ।
ઙ્ઙકો કહવિ ન વિહડડ, ધમ્મો રે જીવ જિણભણિઓ ॥ ૧૨ ॥

રે આત્મન્ ! પુત્રો છૂટા પડે છે, બંધુઓનો વિયોગ થાય છે
અને સગાં-વહાલાં પણ વિખૂટા પડી જાય છે, પરંતુ એક જિનેશ્વરદેવોએ
કહેલો ધર્મ કદી વિખૂટો પડતો નથી, સાથ છોડતો નથી. ૧૨

અડકમ્મપાસબદ્ધો, જીવો સંસારચારણ ઠાઙ ।
અડકમ્મપાસમુક્કો, આયા સિવમંદિરે ઠાઙ ॥ ૧૩ ॥

આઠ કર્મનાં બંધનથી બંધાયેલો જીવ સંસારની જેલમાં વસે છે અને
આઠ કર્મનાં બંધનથી મુક્ત થયેલો જીવ શિવમંદિરમાં વસે છે. ૧૩

વિહવો સજ્જણસંગો, વિસયસુહાઙં વિલાસલલિયાઙં ।
નલિણીદલગ્ગઘોલિર, જલલવપરિચંચલં સવ્વં ॥ ૧૪ ॥

વૈભવ, સ્વજનોનો સમાગમ અને વિલાસભર્યાં સુંદર વિષય
સુખો - આ બધું જ કર્મણનાં પાંદડાં ઉપર રહેલા જળબિંદુની જેમ
વિનશ્વર (ચંચળ) છે. ૧૪.

तं कथं बलं तं कथं, जुव्वणं अंगचंगिमा कथं ।
सव्वमणिच्चं पिच्छह, दिट्ठं नट्ठं कयंतेण ॥ १५ ॥

ते બળ ક્યાં ગયું ? તે યૌવન ક્યાં ગયું ? તે શરીરનું સૌંદર્ય
ક્યાં ગયું ? તે જોયેલું શરીર બળ, યૌવન અને સૌંદર્ય યમરાજાએ
નષ્ટ કરી નાખ્યું. ખરેખર આ બધું જ અનિત્ય છે, એમ સમજ. ૧૫

घणकम्मपासबद्धो, भवनयरचउप्पहेसु विविहाओ ।
पावइ विडंबणाओ, जीवो को इत्थ सरणं से ॥ १६ ॥

કર્મનાં મજબૂત બંધનોથી બંધાયેલો જીવ ભવનગરના ચોરે અને
ચૌટે વિવિધ વિડંબણાઓ પામી રહ્યો છે. હે જીવ ! તને અહીં કોણ
શરણરૂપ છે ? ૧૬

घोरंमि गब्भवासे, कलमलजंबालअसुइवीभच्छे ।
वसिओ अणंतखुत्तो, जीवो कम्माणुभावेणं ॥ १७ ॥

કલમલ (ગર્ભમાં પ્રથમના સાત દિવસની પ્રવાહી સ્થિતિ)ના
કાદવની અશુચિથી બિભત્સ એવા ધોર ગર્ભાવાસમાં કુટિલ કર્મના
યોગે જીવ અનંતીવાર વસ્યો છે. ૧૭

चुलसीइ किर लोए, जोणीणं पमुहसयसहस्साइं ।
इक्किन्नकम्मि अ जीवो, अणंतखुत्तो समुप्पन्नो ॥ १८ ॥

ચૌદરાજ લોકમાં જીવને ઉત્પન્ન થવાનાં ૮૪ લાખ સ્થાન (યોનિ)
છે. એમાંની ૧-૧ યોનિમાં જીવ અનંતીવાર જન્મ્યો છે. ૧૮

माया-पिय-बधूहिं, संसारत्थेहिं पूरिओ लोओ ।
बहुजोणिनिवासीहिं, न य ते ताणं च सरणं च ॥ १९ ॥

સંસારમાં અનેક યોનિમાં વસતા માતા-પિતા અને સ્નેહીજનોથી
સમગ્ર લોક ભરેલો છે. છતાં તેઓ તારા રક્ક કે આશ્રયદાતા બની
શકતા નથી. ૧૯

जीवो वाहि-विलुत्तो, सफरो इब्र निजले तडप्फडइ ।
सयलो वि जणो पिच्छइ, को सक्को वेअणाविगमे ॥ २० ॥

रोगोथी पीडातो ज्व, पाणी वगरनी माछलीनी जेम तरइडियां
मारे छे. आजुभाजु बेठेला लोको अने जुवे छे, छातां वेदनाथी कोछ
अने छोडावी शक्तुं नथी. २०

मा जाणसि जीव ! तुमं पुत्तकलत्ताइ मज्झ सुहहेउ ।
निउणं बंधणमेयं, संसारे संसरंताणं ॥ २१ ॥

हे आत्मन् ! पुत्र-पत्नी आदि स्वजनो मारा सुपना कारण
छे, अेम तुं मानीश नरि. अे तो ठिलटा संसारमां भटक्ता तारा
आत्मानां गाढ बंधनो छे. २१

जणणी जायइ जाया, जाया माया पिया य पुत्तो य ।
अणवत्था संसारे, कम्मवसा सव्वजीवाणं ॥ २२ ॥

कर्मनी विचित्रताने कारणे संसारमां सर्वजिवोनी विचित्र
अवस्थाओ सर्जय छे. जिवनी कोछ निश्चित अेक अवस्था नथी.
माता मरीने पत्नी थाय छे अने पत्नी मरीने माता थाय छे, तेमज
पिता मरीने पुत्र अने पुत्र मरीने पिता थाय छे...! २२

न सा जाइ न सा जोणी, न तं ठाणं न तं कुलं ।
न जाया न मया जत्थ, सव्वे जीवा अणंतसो ॥ २३ ॥

आ संसारमां अेवी कोछ जाति नथी, अेवी कोछ योनि नथी,
अेवुं कोछ कुल नथी, अेवुं कोछ स्थान नथी के जयां दरेक जिवो
अनंतीवार जन्म्या न होय अने मृत्यु पाम्या न होय. २३

तं किंपि नत्थि ठाणं, लोए वालग्ग-कोडिमित्तपि ।
जत्थ न जीवा बहुसो, सुहदुक्खपरंपरा पत्ता ॥ २४ ॥

ચૌદરાજલોકમાં વાળના અગ્રભાગના કરોડમાં ભ્રમ જટલી પણ જગ્યા નથી કે જ્યાં જીવ અનંતીવાર સુખ-દુઃખની પરંપરા ન પામ્યો હોય ! ૨૪

સવ્વાઓ રિદ્ધીઓ, પત્તા સવ્વે વિ સયણસંબંધા ।
સંસારે તા વિરમસુ, તત્તો જડ મુણસિ અપ્પાણં ॥ ૨૫ ॥

સંસારમાં સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ - સમૃદ્ધિ અને સર્વપ્રકારના સ્વજન - સ્નેહિઓના સંબંધો આ જીવ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો છે. તેથી હવે જો આત્માને તું સમજતો હોય તો (તને આત્મજ્ઞાન થયું હોય તો) એ બધાથી તું વિરામ પામ ! ૨૫

एगो बंधइ कम्मं, एगो वह - बंध - मरण - वसणाइं ।
विसहइ भवंमि भमडइ, एगुच्चिअ कम्मवेलविओ ॥ ૨૬ ॥

જીવ એકલો જ પોતે કર્મ બાંધે છે, વધ-બંધ, મરણ વગેરેનાં દુઃખો એકલો જ સહન કરે છે અને કર્મથી પ્રેરાયેલો જીવ એકલો જ આ સંસારમાં ભટકે છે. ૨૬

अन्नो न कुणइ अहिअं, हियंपि अप्पा करेइ न हु अन्नो ।
अप्पकयं सुहदुक्खं, भुंजसि ता कीस दीणमुहो ॥ ૨૭ ॥

હે આત્મનું ! બીજો કોઈ તારું અહિત કરતું નથી. હિત કે અહિત કરનાર તું પોતે જ છે. સુખ દુઃખ પણ તારાં કરેલાં જ તું ભોગવે છે. તો પછી શા માટે તું દીનમુખવાળો બને છે ? ૨૭

बहुआरंभविढत्तं, वित्तं विलसंति जीव ! सयणगणा ।
तज्जणियपावकम्मं, अणुहवसि पुणो तुमं चेव ॥ ૨૮ ॥

હે જીવ ! તેં ઘણાં આરંભ સમારંભનાં પાપથી ઉપાર્જિલાં ધન ઉપર તારો સ્વજન પરિવાર મોજ- મજા ઉડાવશે. પરંતુ એ ધન મેળવવા પાછળ બાંધેલાં પાપકર્મનું કટુફળ તો તારે એકલાએ જ ભોગવવું પડશે ! ૨૮

અહ દુઃખિયાઈ તહ ભુઃખિયાઈ, જહ ચિંતિયાઈ ડિંભાઈ ।
તહ થોવંપિ ન અપ્પા, વિચિંતિઓ જીવ ! કિં ભણિમો ॥ ૨૧ ॥

“મારાં છોકરાં દુઃખી છે, ભૂખ્યાં છે...” એવી તારાં બાળકોની
તેં ચિંતા કરી છે પરંતુ એવી થોડી પણ ચિંતા તેં તારા આત્માની
કરી નથી. અરે જીવ ! તને શું કહેવું ? ૨૯

खणभंगुरं सरिरं, जीवो अन्नो अ सासयसरुवो ।
कम्मवसा संबंधो, निब्बंधो इत्थ को तुज्झ ॥ ३० ॥

શરીર ક્ષણભંગુર છે, આત્મા શરીરથી જુદો, શાશ્વત સ્વરૂપવાળો
છે. કર્મના યોગે શરીર અને આત્માનો સંયોગ થયો છે. તો તે શરીરમાં
તને આટલી મૂર્છા શી ? ૩૦

कह आयं कह चलयं, तुमंपि कह आगओ कंहं गमिही ।
अन्ननंपि न याणह, जीव ! कुडुंबं कओ तुज्झ ॥ ३१ ॥

હે આત્મન્ ! તારું આ કુટુંબ ક્યાંથી આવ્યું અને ક્યાં ચાલ્યું
જશે ? તું પણ ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં જઈશ ? પરસ્પર બન્ને
એક બીજાને નથી જાણતા, તો પછી એ કુટુંબ તારું ક્યાંથી ? ૩૧

खणभंगुरे सरिरे, मणुअभवे अब्भपडलसारिच्छे ।
सारं इत्तियमेत्तं, जं कीरइ सोहणो धम्मो ॥ ३२ ॥

શરીર જ્યારે ક્ષણભંગુર છે અને માનવભવ જ્યારે વાદળના
સમૂહ જેવો અસ્થિર છે ત્યારે સાર માત્ર એટલો જ છે કે- સુંદર
રીતે ધર્મની આરાધના કરી લેવી. ૩૨

जम्मदुक्खं जरादुक्खं रोगा य मरणाणि य ।
अहो दुक्खो हु संसारो, जत्थ कीसंति जंतुणो ॥ ३३ ॥

જન્મનું દુઃખ છે, વૃદ્ધાવસ્થાનું દુઃખ છે, રોગ અને મૃત્યુનું મહાદુઃખ છે.... અહો ! આખો સંસાર જ દુઃખરૂપ છે, જ્યાં જીવો કલેશને પામે છે. ૩૩

જાવ ન ઇંદિયહાણી, જાવ ન જરારવ્વસી પરિપ્ફુરડ ।
જાવ ન રોગવિઆરા, જાવ ન મચ્ચૂ સમુલ્લિઅઇ ॥ ૩૪ ॥

જ્યાંસુધી ઈન્દ્રિયોની શક્તિ ક્ષીણ થઈ નથી, જરા રાક્ષસી એનું બળ બતાવતી નથી, જ્યાંસુધી રોગના વિકારો જાગ્યા નથી અને જ્યાં સુધી મૃત્યુ આવ્યું નથી ત્યાંસુધી હે જીવ ! ધર્મની આરાધના કરી લે. ૩૪

જહ ગેહંમિ પલિત્તે, કૂઠ્ઠં ચ્ચણિત્તં ન સવ્કલ્લે કોઢ ।
તહ સંપત્તે મરણે, ધમ્મો કહ કીરણે જીવ ! ॥ ૩૫ ॥

ધરમાં આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવો શક્ય નથી, તેમ મૃત્યુ નજીક આવે ત્યારે ધર્મ કઈરીતે કરી શકાય ? અર્થાત્ ધર્મ કરવો શક્ય નથી. ૩૫

રુવમસાસયમેયં, વિજ્જુલયાચંચલં જણે જીઅં ।
સંઙ્ગાણુરાગસરિસં, ચ્ચણરમણીઅં ચ તારુણ્ણં ॥ ૩૬ ॥
ગયકણ્ણચંચલાઓ, લક્કીઓ તિઅસચાવસારિચ્છં ।
વિસયસુહં જીવાણં, બુઙ્ગસુ રે જીવ ! મા મુઙ્ગ ॥ ૩૭ ॥

રૂપ અશાશ્વત છે, જીવન વીજળીના ચમકારા જેવું ચંચળ છે અને યૌવન સંધ્યાના રંગ જેવું ક્ષણિક સૌંદર્યવાળું છે. લક્ષ્મી હાથીના કાન જેવી ચંચળ છે. જીવોને મળતું વિષયસુખ ઈન્દ્રધનુષ્ય જેવું છે; માટે હે જીવ ! તું બોધ પામ. આમાંની કોઈપણ વસ્તુમાં તું મોહ ધારણ ન કર. ૩૬-૩૭

જહ સંઝાણ સઝણાણં, સંગમો જહ પહે અ પહિઆણં ।
સઝણાણં સંજોગો, તહેવ ઁણભંગુરો જીવ ! ॥ ૩૮ ॥

હે જીવ ! જે રીતે સંધ્યા સમયે પક્ષીઓનો અને માર્ગમાં મુસાફરોનો સંયોગ-સમાગમ ક્ષણિક છે; તેમ સ્વજન-પરિવારનો સમાગમ ક્ષણિક છે. ૩૮

નિસાવિરામે પરિભાવયામિ, ગેહે પલિત્તે કિમહં સુયામિ ।
ડઙ્ઙંતમપ્પાણમુવિક્ખયામિ, જં ધમ્પરહિઓ દિઅહા ગમામિ ॥ ૩૯ ॥

રાત્રિના વિરામ સમયે જાગતો એવો હું વિચાર કરું છું કે - બળતા ઘરમાં હું કેમ સૂઈ રહ્યો છું ? દાઝી રહેલા આત્માની હું કેમ ઉપેક્ષા કરી રહ્યો છું અને ધર્મરહિત દિવસો કેમ ગુમાવી રહ્યો છું ? ૩૯

જા જા વચ્ચડ રયણી, ન સા પડિનિયત્તડ ।
અહમ્મં કુળમાણસ, અહલા જંતિ રાડઓ ॥ ૪૦ ॥

જે જે રાત્રિઓ પસાર થાય છે, તે પાછી આવતી નથી. અધર્મ કરનાર આત્માઓની રાત્રિઓ નિષ્ફળ જાય છે. ૪૦

જસ્સત્થિ મચ્ચુણા સક્કહં, જસ્સ વત્થિ પલાયણં ।
જો જાણે ન મરિસ્સામિ, સો હુ કંઁહે સુહેસિયા ॥ ૪૧ ॥

જેને મૃત્યુ સાથે મિત્રતા છે અથવા જે મૃત્યુથી ભાગી છૂટીશ એમ માને છે અથવા હું મરીશ નહીં એમ જાણે છે; તે જ સુખશીલિયાપણું ઈચ્છી શકે. ૪૧

દંડકલિઅં કરિંતા, વચ્ચંતિ હુ રાડઓ ય દિવસા ય ।
આઝસં સંવિલંતા, ગયાવિ ન પુણો નિયત્તંતિ ॥ ૪૨ ॥

દંડ દ્વારા કોકડી ઉપરથી દોરાને ચાકડા ઉપર વીંટાળવાની જેમ દિવસ અને રાત્રિઓ આયુષ્યને ઓછું કરે છે. એ ગયેલા દિવસો

કે રાત્રિઓ પાછાં ફરતાં નથી. ૪૨

जहेह सीहो व मियं गहाय, मच्चू नरं णेइ हु अंतकाले ।
न तस्स माया व पिया व भाया, कालंमि तंमि सहहा भवंति ॥ ४३ ॥

આ લોકમાં જેમ સિંહ હરણને પકડીને લઈ જાય છે, તેમ અંત સમયે મૃત્યુ માણસને પકડીને લઈ જાય છે તે વખતે માતા-પિતા કે ભાઈ કોઈ જ સહાયક બનતા નથી. ૪૩

जीअं जलबिंदुसमं, संपत्तीओ तरंगलोलाओ ।
सुमिणयसमं च पिम्मं, जं जाणसु तं करिज्जासु ॥ ४४ ॥

જીવન પાણીના બિંદુ જેવું છે, સંપત્તિ જળતરંગ જેવી છે અને સ્નેહ સ્વપ્નતુલ્ય છે; આવું જાણ્યા પછી તને જે ઠીક લાગે તે કર. ૪૪

संझरागजलबुब्बुओवमे, जीविए य जलबिंदुचंचले ।
जुव्वणे य नइवेगसंनिभे, पावजीव ! किंमियं न बुद्धसे ? ॥ ४५ ॥

જીવન સંઝાના રંગ જેવું છે, પાણીના પરપોટા જેવું છે, પાણીના બિંદુ જેવું ચંચળ છે અને યૌવન નદીના ધસમસતા પૂર જેવું છે છતાં હે પાપાત્મન્ ! તું કેમ બોધ પામતો નથી ? કેમ સમજતો નથી ? ૪૫

अन्नत्थ सुआ अन्नत्थ, गेहिणी परिअणो वि अन्नत्थ ।
भूअबलिव्व कुडुंबं, पक्खित्तं हयकयंतेण ॥ ४६ ॥

નિર્દય યમરાજાએ, ભૂતને બલિબાકળા નાખે તેમ તારા કુટુંબને ફેંકી દીધું છે, પુત્રને ક્યાંક ફેંકી દીધો છે, પત્નીને ક્યાંક ફેંકી દીધી છે અને પરિવારને પણ ક્યાંક બીજે ફેંકી દીધો છે. ૪૬

जीवेण भवे भवे, मिल्हियाइ देहाइ जाइ संसारे ।
ताणं न सागरेहिं, कीरइ संखा अणंतेहिं ॥ ४७ ॥

સંસારમાં આ જીવે ભવોભવ જે શરીરો છોડ્યાં છે તે, બધાં

શરીરોની સંખ્યા સાગરોપમથી પણ ન ગણી શકાય એટલી છે. ૪૭

નયણોદયંપિ તાસિં, સાગરસલિલાઓ બહુયં હોઈ ।

ગલિઅં રુઅમાણીણં, માઝણં અન્નમન્નાણં ॥ ૪૮ ॥

અનેક ભવોમાં થયેલી સ્વાર્થથી ખોટું ખોટું જુદીજુદી રડતી માતાઓની આંખનાં આંસુઓનું પાણી, સમુદ્રનાં પાણીથી પણ અનેકગણું છે. ૪૮

જં નરણ નેરૂયા, દુહાઈં પાવંતિ ઘોરણંતાઈં ।

તત્તો અણંતગુણિયં, નિગોઅમજ્ઞો દુહં હોઈ ॥ ૪૯ ॥

તંમિ વિ નિગોઅમજ્ઞો, વસિઓ રે જીવ ! વિવિહકમ્મવસા ।

વિસહંતો તિવ્સ્રદુહં, અણંતપુગલપરાવત્તે ॥ ૫૦ ॥

નરકમાં નારકીઓ જે ઘોર ભયંકર અનંત દુઃખો પ્રાપ્ત કરે છે, તેના કરતાં નિગોદમાં અનંતગણું દુઃખ છે, તે નિગોદમાં વિવિધ કર્મોને વશ થઈ હે જીવ ! ઘણાં દુઃખને સહન કરતો તું અનંત પુદ્ગલ-પરાવર્તકાળસુધી ત્યાં વસ્યો છે. ૪૯-૫૦

નિહરીઅ કહવિ તત્તો, પત્તો મણુઅત્તણંપિ રે જીવ ! ।

તત્થવિ જિણવરધમ્મો, પત્તો ચિંતામણિસરિચ્છો ॥ ૫૧ ॥

હે જીવ ! ત્યાંથી કેમે ય કરીને નીકળીને તું મનુષ્યપણું પામ્યો છે ને તેમાંય ચિંતામણિરત્ન સમાન જિનેશ્વરપ્રભુનો ધર્મ તને પ્રાપ્ત થયો છે. ૫૧

પત્તે વિ તંમિ રે જીવ ! કુણસિ પમાયં તુમં તયં ચેવ ।

જેણં ભવંધકૂવે, પુણો વિ પડિઓ દુહં લહસિ ॥ ૫૨ ॥

આવો ધર્મ પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ હે જીવ ! તું એના એ જ પ્રમાદને સેવી રહ્યો છે, કે જે પ્રમાદથી સંસારના અંધારીયા કૂવામાં પડીને ફરીવાર ઘોર દુઃખને પામીશ. ૫૨

उवलद्धो जिणधम्मो, न य अणुचिण्णो पमायदोसेणं ।
हा जीव ! अप्पवेरिअ, सुब्बहं परओ विसूरिहिसि ॥ ५३ ॥

હે જીવ ! શ્રીજિનધર્મ મળ્યો પરંતુ પ્રમાદ દોષથી એનું સેવન તેં ન કર્યું, હે આત્મવૈરી જીવ ! પરલોકમાં તું અત્યંત ખેદને પામીશ, ઝૂરીઝૂરીને દિવસો પસાર કરીશ. ૫૩

सोअंति ते वराया, पच्छा समुवदिठयंमि मरणंमि ।
पावपमायवसेणं, न संचिओ जेहिं जिणधम्मो ॥ ५४ ॥

પાપરૂપ પ્રમાદને આધીન થઈને જેઓએ જિનધર્મનો સંયમ નથી કર્યો, તે બિચારા આત્માઓ મૃત્યુ ઉપસ્થિત થતાં ભારે શોક કરે છે. ૫૪

धी धी धी संसारं, देवो मरिऊण जं तिरी होइ ।
मरिऊण रायराया, परिपच्चइ निरयजालाहिं ॥ ५५ ॥

સંસારને ધિક્કાર છે ! ધિક્કાર છે ! ધિક્કાર છે ! જ્યાં દેવો મરીને તિર્યચ થાય છે અને રાજાધિરાજ પણ મરીને નરંકની જ્વાળાઓમાં શેકાય છે. ૫૫

जाइ अणाहो जीवो, दुमस्स पुष्कं व कम्मवायहओ ।
धणधन्नाहरणाइं, घर-सयण-कुडुंबमित्त्लेवि ॥ ५६ ॥

કર્મરૂપી પવનથી હણાયેલો જીવ, પવનથી ખરી ગયેલા પુષ્પની જેમ ધન, ધાન્ય, આભુષણ, ઘર, સ્વજન અને કુટુંબને મૂકીને અનાથ બનીને ચાલ્યો જાય છે. ૫૬

वसियं गिरीसु वसियं, दरीसु वसियं समुद्दमज्झंमि ।
रुक्खग्गेषु य वसियं, संसारे संसरंतेणं ॥ ५७ ॥

દેવો નેરઙ્ગત્તિય કીડપયંગુત્તિ માણુસો ંસો ।
 રુવસી ય વિરુવો, સુહભાગી દુક્કભાગી અ ॥ ૫૮ ॥
 રાઙ્ગત્તિ ય દમગુત્તિ ય, ંસ સવાગુત્તિ ંસ વેયવિઙ્ગ ।
 સામી દાસો પુઙ્ગો, ઁલોત્તિ અથળો ઘળવઙ્ગત્તિ ॥ ૫૯ ॥
 નવિ ઙ્ગથ કોવિ નિયમો, સકમ્મ વિણિવિટ્ઠસરિસકયચિટ્ઠો ।
 અનુનરુવવેસો, નડુવ્વ પરિઅત્તે જીવો ॥ ૬૦ ॥

હે જીવ ! સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં તારો નિવાસ પર્વત પર
 થયો છે, ગુફામાં થયો છે, સમુદ્રમાં થયો છે, વૃક્ષના અગ્રભાગ ઉપર
 થયો છે. તું દેવ, નારક, કીડો, પતંગિયો, મનુષ્ય, રૂપી, અરૂપી,
 સુખી અને દુઃખી પણ બન્યો છે. તું રાજા અને રંક પણ બન્યો છે.
 ચંડાલ અને વેદનો જાણકાર (બ્રાહ્મણ)બન્યો છે. સ્વામી અને સેવક
 બન્યો છે, પૂજ્ય અને દુર્જન બન્યો છે, નિર્ધન અને ધનવાન થયો
 છે. સંસારની રખડપટ્ટીમાં એવો કોઈ જ નિયમ નથી, કેમકે પોતે
 કરેલાં કર્મોના અનુસારે ચેષ્ટા કરતો જીવ નટની જેમ ભિન્ન ભિન્ન
 રૂપ અને વેષ ધારણ કરીને પરિવર્તન પામે છે. ૫૭-૫૮-૫૯-૬૦

નરંસુ વેયળાઓ, અળોવમાઓ અસાયબહુલાઓ ।
 રે જીવ ! તં પત્તા, અળંતઁખુત્તો બહુવિહાઓ ॥ ૬૧ ॥
 દેવત્તે મળુઅત્તે, પરાભિઓગત્તળં ઁવગંળં ।
 ધીસળદુહં બહુવિહં, અળંતઁખુત્તો સમળુધૂઅં ॥ ૬૨ ॥
 તિરિયઙ્ગઙ્ગં અળુપત્તો, ધીમમહાવેયળા અળેગવિહા ।
 જમ્મળમરળરહટ્ટે, અળંતઁખુત્તો પરિભ્મિઓ ॥ ૬૩ ॥

રે જીવ ! તેં સાતે નરકનાં દુઃખથી ભરપૂર અને જેને કોઈ
 ઉપમા ન આપી શકાય તેવી અનેક પ્રકારની વેદનાઓ અનંતીવાર
 પ્રાપ્ત કરી છે. દેવભવમાં અને માનવભવમાં પરાધીનતાને પામીને

અનેક પ્રકારનાં ભીષણ દુઃખો તેં અનંતીવાર અનુભવ્યાં છે.
તિર્યચગતિમાં પણ અનેક પ્રકારની મહાભયંકર વેદનાઓ પામીને ત્યાં
જન્મ-મરણના રહેંટમાં અનંતીવાર તું ભમ્યો છે. ૬૧-૬૨-૬૩

जावन्ति के वि दुक्खा, सारीरा माणसा व संसारे ।
पत्तो अणंतखुत्तो, जीवो संसारकंतारे ॥ ६४ ॥

હે જીવ ! સંસારમાં જે કોઈ શારીરિક કે માનસિક દુઃખો છે
તે સઘળા દુઃખો ભવાટવીમાં ભમતાં તેં અનંતીવાર પ્રાપ્ત કર્યા
છે. ૬૪

तण्हा अणंतखुत्तो, संसारे तारिसी तुमं आसी ।
जं पसमेउं सव्वो-दहीणमुदयं न तीरिज्जा ॥ ६५ ॥

સંસારમાં અનંતીવાર એવી તરસ તને લાગી કે જે સર્વસમુદ્રનાં
પાણીથી પણ ન છીપાય ! ૬૫

आसी अणंतखुत्तो, संसारे ते छुहा वि तारिसिया ।
जं पसमेउं सव्वो, पुग्गलकाओ न तीरिज्जा ॥ ६६ ॥

સંસારમાં અનંતીવાર ભૂખ પણ તને એવી લાગી કે દુનિયાભરના
આહારનાં બધાં જ પુદ્ગલો મળવા છતાં એ શાંત થાય નહિ ! ૬૬

काऊणमणेगाइं, जम्ममरणपरिअट्टणसयाइं ।
दुक्खेण माणुसत्तं, जइ लहइ जहिच्छियं जीवो ॥ ६७ ॥

જન્મમરણનાં સેંકડો પર્યટનો કર્યાં પછી મહામુસીબતે જીવ
ઈચ્છિત મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરે છે. ૬૭

तं तह दुल्लहलंभं, विज्जुलयाचंचलं च मणुअत्तं ।
धम्ममि जो विसीयइ सो काउरिसो न सण्पुरिसो ॥ ६८ ॥

હે જીવ ! તેવા પ્રકારના દુર્લભ અને વીજળી જેવા ચંચળ માનવ જન્મને પામી ધર્મકાર્યમાં ખેદ અનુભવે છે, તે ખરેખર કાપુરુષ (નિંદનીય) છે, સત્પુરુષ નથી. ૬૮

माणुस्सजम्मे तडिलद्धयंमि, जिणिंदधम्मो न कओ य जेणं
तुट्टे गुणे जह धाणुक्कएणं, हत्था मलेव्वा य अवस्स तेणं ॥ ६९ ॥

જેમ સુભટને ધનુષ્યની દોરી તૂટી ગયા પછી અવશ્ય હાથ ઘસવા પડે છે તેમ સંસારસાગરના કિનારારૂપ મનુષ્યજન્મને પામીને જે જૈનધર્મને સેવતો નથી તેને અવશ્ય હાથ ઘસવા પડે છે અર્થાત્ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. ૬૯

रे जीव ! निसुणि चंचलसहाव, मिल्लेविणु सयलवि बज्झभाव ।
नवभेय - परिग्गहविविहजाल, संसारि अत्थि सहु इंदयाल ॥ ७० ॥

રે જીવ ! સાંભળ. ચંચળ સ્વભાવવાળા સઘળામ્ બાહ્યભાવોને તથા નવપ્રકારના પરિગ્રહની જંજાળને મૂકીને જવાનું છે માટે સંસારમાં સઘળું ઈન્દ્રજાળ જેવું છે. ૭૦

पियं पुत्रं मित्त- घर घराणिजाय, इहलोइअसव्व नियसुहसहाय ।
नवि अत्थि कोइ तुह सरणि मुक्ख, इक्कल्लु सहसि तिरिनियदुक्ख ॥ ७१ ॥

હે મૂર્ખ જીવ ! આ લોકમાં પિતા-પુત્ર, મિત્ર, ઘર, પત્ની આદિનો સમુદાય પોતાના જ સુખનો અર્થી છે. ભવાંતરમાં તિર્યચ અને નરક ગતિનાં દુઃખો તું એકલો જ સહન કરીશ. બીજા કોઈ તને શરણરૂપ નહીં થાય. ૭૧

कुसग्गे जह ओसबिंदुए, थोवं चिट्ठइ लंबमाणए ।
एवं मणुआण जीविअं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ७२ ॥

જેમ ડાભના (ઘાસના) અગ્રભાગ ઉપર રહેલ ઝાકળનું બિંદુ થોડો સમય જ ટકે છે; તેમ મનુષ્યનું જીવન પણ થોડો સમય જ

ટકે છે, માટે હે ગૌતમ ! એક સમયનો પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. ૭૨.

સંબુઙ્ગહ કિં ન બુઙ્ગહ, સંબોહી ખલુ પિચ્ચ દુલ્લહા ।
નો હુ ઉવણમંતિ રાઙ્ગો, નો સુલહં પુણરવિ જીવિયં ॥ ૭૩ ॥

બોધ પામો ! તમે કેમ બોધ પામતા નથી ? મૃત્યુ પછી પરલોકમાં સંબોધિ (બોધ) મળવી દુર્લભ છે. ગયેલી રાત્રિઓ પાછી આવતી નથી અને માનવજીવન પણ સુલભ નથી. ૭૩.

ડહરા બુઙ્ઘા ય પાસહ, ગબ્ભત્થા વિ ચયંતિ માણવા ।
સેણે જહ વટ્ટયં હરે, એવમાઠક્કચંમિ તુટ્ટઙ્ગ ॥ ૭૪ ॥

બાળકો - વૃદ્ધો કે ગર્ભમાં રહેલા મનુષ્યો પણ મરી જાય છે. બાજપક્ષી જેમ તીવરને લઈ જાય છે, એમ આયુષ્યનો ક્ષય થતાં જીવન તૂટી જાય છે. ૭૪

તિહુઅણજણં મરંતં, દદ્દૂણ નયંતિ જે ન અપ્પાણં ।
વિરમંતિ ન પાવાઓ, ધી ધી ધીટ્ઠત્તણં તાણં ॥ ૭૫ ॥

ત્રણભુવનના લોકોને મૃત્યુ પામતાં જોઈને જેઓ આત્માને ધર્મમાર્ગમાં જોડતા નથી, પાપથી પાછા હઠતા નથી; તેઓની ધિટ્ટાઈને ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે. ૭૫

મા મા જંપહ બહુયં, જે બદ્ધા ચિત્તકણેહિં કમ્મેહિં ।
સલ્લેસિં તેસિં જાયઙ્ગ, હિઓવણ્ણેસો મહાદોસો ॥ ૭૬ ॥

જેઓ ચીંકણાં કર્મોથી બંધાયેલા છે, તેમને વધુ કહેવાનું રહેવા દો, કેમકે તેઓને બધો જ હિતોપદેશ મહાદોષનું કારણ બને છે. ૭૬

કુણસિ મમત્તં ધણસયણ - વિહવપમુહેસુ અણંતદુક્ખેસુ ।
સિદ્ધિલેસિ આયરં પુણ, અણંતસુક્ખંમિ મુક્ખંમિ ॥ ૭૭ ॥

અનંત દુઃખસ્વરૂપ ધન, સ્વજન, વૈભવ આદિમાં તું મમત્વ કરે છે અને અનંત સુખસ્વરૂપ મોક્ષમાં આદરને શિથિલ બનાવે છે. ૭૭

સંસારો દુહહેઝ, દુઃખફલો દુસહદુઃખરુવો ય ।
ન ચર્યંતિ તંપિ જીવા, અઙ્ગબદ્ધા નેહનિઅલેહિ ॥ ૭૮ ॥

આ સંસાર દુઃખનો હેતુ છે, દુઃખ ફલક છે અને દુસ્સહ દુઃખરૂપ છે. છતાં સ્નેહની મજબૂત સાંકળથી બંધાયેલા જીવો તેને છોડતા નથી. ૭૮.

નિયકમ્મ- પવણ-ચલિઓ, જીવો સંસારકાળણે ઘોરે ।
કા કા વિહંબણાઓ, ન પાવણ દુસહદુઃખાઓ ॥ ૭૯ ॥

સંસારરૂપી ઘોર જંગલમાં પોતાના કર્મરૂપી પવનથી પ્રેરાયેલો જીવ અસહ્ય વેદનાઓથી ભરેલી કઈ કઈ વિહંબણાઓ પામતો નથી? ૭૯

સિસિરંમિ સીયલાનિલ- લહરિસહસ્સેહિ ભિન્નઘણદેહો ।
તિરિયત્તણંમિ રણ્ણે, અણંતસો નિહણમણુપત્તો ॥ ૮૦ ॥

ગિમ્હાયવસંતત્તોડરણ્ણે છુહિઓ પિવાસિઓ બહુસો ।
સંપત્તો તિરિયભવે, મરણદુહં બહુ વિસૂરંતો ॥ ૮૧ ॥

વાસાસુ રણ્ણમજ્ઞે, ગિરિનિજ્ઞરણોદગોહિ વજ્ઞંતો ।
સીયાનિલડજ્ઞવિઓ, મઓસિ તિરિયત્તણે બહુસો ॥ ૮૨ ॥

એવં તિરિયભવેસુ, કીસંતો દુઃખસયસહસ્સેહિ ।
વસિઓ અણંતખુત્તો, જીવો મીસણભવારણ્ણે ॥ ૮૩ ॥

તિયચગતિમાં જંગલમાં શિયાળાની ઋતુમાં ઠંડાગાર પવનના સુસવાટાથી તારું શરીર ભેદાયું છે અને તેથી તું અનંતીવાર મૃત્યુ પામ્યો છે. ગ્રીષ્મના (ગ્રીષ્મઋતુના) તાપથી સંતપ્ત બનેલો ભૂખ અને તરસને સહન કરતો અને ખેદ પામતો તું મરણનાં દુઃખો પામ્યો છે. વર્ષાઋતુના કાળમાં ગિરિઝરણાંનાં પાણીથી તણાતો હિમ જેવા ઠંડા

પવનોથી દાઝેલો અનેકવાર મૃત્યુ પામ્યો છે. એવી રીતે તિર્યચના ભવોમાં લાકખો દુઃખોથી પીડાતો જીવ અનંતીવાર ભીષણ ભવજંગલમાં વસ્યો છે. ૮૦-૮૧-૮૨-૮૩

દુદ્ઠઠઠકમ્પલયા- નિલપેરિડ મીસર્ણમિ ભવરણે ।
હિંડંતો નરણસુ વિ, અણંતસો જીવ ! પત્તો સિ ॥ ૮૪ ॥

સત્તસુ નરયમહીસુ, વજ્જાનલદાહસીયવેયણાસુ ।
વસિઓ અણંતખુત્તો, વિલવંતો કરુણસદ્દેહિ ॥ ૮૫ ॥

હે આત્મન્ ! દુષ્ટ એવા આઠ કર્મરૂપી પ્રલયકાળના પવનથી પ્રેરાઈને ભીષણ ભવઅટવીમાં ભટકતા સાતે નરકમાં પણ તું અનંતીવાર જઈ ચૂક્યો છે. જ્યાં વજ્જના અગ્નિ જેવો દાહ છે અને અતિશય ઠંડી છે, તે સાતે નરકપૃથ્વીમાં કરુણ શબ્દોથી વિલાપ કરતો તું અનંતીવાર વસ્યો છે. ૮૪-૮૫.

પિયમાયસયણરહિઓ, દુરંતવાહીહિ પીડિઓ બહુસો ।
મણુઅભવે નિસ્સારે, વિલાવિઓ કિં ન તં સરસિ ॥ ૮૭ ॥

નિસ્સાર મનુષ્યભવમાં માતા-પિતા અને સ્વજનોથી રહિત અને દુઃખદાયી રોગોથી પીડાતો તું કરુણ વિલાપ કરતો હતો, તેને કેમ યાદ કરતો નથી ? ૮૬.

પવણુવ્વગયણમગ્ગે, અલક્કિઓ ભમ્મઇ ભવવણે જીવો ।
ઠાણદ્ઠાણંમિ સમુજ્ઞિરુણ, ઘણસયણસંઘાણ ॥૮૭॥

હે જીવ ! આ ભવાટવીમાં દરેક ઠેકાણે ધન અને સ્વજન પરિવારને મૂકી મૂકીને, પવન જેમ આકાશમાં અદૃશ્યપણે ફરે છે, તેમ તું ભ્રમણ કરી રહ્યો છે. ૮૭.

વિદ્ધિજ્જંતા અસયં, જમ્મજરામરણતિક્કુલ્લંતેહિ ।
દુહમણુહવંતિ ઘોરં, સંસારે સંસરંત જિઆ ॥ ૮૮ ॥

तहवि खणंपि कयावि हु, अन्नाणभुयंगडंक्रिया जीवा ।
संसारचारगाओ, न य उच्चिंजंति मूढमणा ॥ ८९ ॥

संसारमां परिभ्रमण करी रडेला जिवो जन्म, जरा अने मरणना
तीक्ष्ण भावाथी अनेकवार वींघाय छे अने घोर दुःखो अनुभव छे;
छतां पण अज्ञानरूपी सर्पथी उसायेला मूढ मनवाणा जिवो क्यारेय
संसारनी जेलथी कंटाणता नथी. ८८-८९.

कीलसि कियंतवेलं, सरीरवावीइ जत्थ पइसमयं ।
कालरहदटघडीहिं, सोसिज्जइ जीविअंभोहं ॥ ९० ॥

जेमांथी काणरूपी रेंट प्रतिसमय आयुष्यरूपी पाणी उलेयी रह्यो
छे, अेवी आ शरीररूपी वावडीमां तुं केटवो समय कीडा करीश ? ९०.

रे जीव ! बुद्ध मा मुद्ध, मा पमायं करेसि रे पाव ! ।
किं परलोए गुरुदुक्ख-भायणं होहिसि अयाण ? ॥ ९१ ॥

रे जिव ! बोध पाम ! मूढ न बन ! हे पापात्मन् ! प्रमाद
न कर... हे मूर्ख ! शा माटे परलोकमां मडादुःखनुं भाजन बनी
रह्यो छे ? ९१.

बुद्धसु रे जीव ! तुमं, मा मुद्धसु जिणमयं पि नाऊणं ।
जम्हा पुणरवि एसा, सामग्गी दुल्लहा जीव ! ॥ ९२ ॥

हे जिव ! बोध पाम ! जिनमतने ज्ञानीने विषयसुखमां मुंअर्थश
नहीं करण के इरीथी आवी सामग्गी भणवी दुर्लभ छे. ९२.

दुलहो पुण जिणधम्मो, तुमं पमायायरो सुहेसी अ ।
दुसहं च नयदुक्खं, कह होहिसि तं न याणामो ॥ ९३ ॥

जिनधर्म इरी इरी भणवो दुर्लभ छे, तुं प्रमादमां तत्पर अने
सुखशीलीओ छे. नरकनुं दुःख दुःस्सड छे. अमे नथी ज्ञानता के
तारं शुं थरो ! ९३.

अधिरेण थिरो समलेण, निम्मलो परवसेण साहीणो ।
देहेण जइ विढप्पइ, धम्मो ता किं न पज्जतं ? ॥ ९४ ॥

અસ્થિર, મલિન અને પરાધીન એવા આ શરીરથી જો સ્થિર, નિર્મળ અને સ્વાધીન એવો ધર્મ કરી શકાતો હોય તો શું એટલું પર્યાપ્ત નથી ? ૯૪

જહ ચિંતામણિરયણં, સુલહં ન હુ હોઝ તુચ્છવિહવાણં ।
ગુણવિહવવજ્જિયાણં, જીયાણ તહ ધમ્મરયણં પિ ॥ ૧૫ ॥

તુચ્છ વૈભવવાળાને ચિંતામણિરત્ન મળવું જેમ સુલભ નથી, તેમ ગુણના વૈભવથી હીન આત્માઓને ધર્મરત્ન મળવું પણ સુલભ નથી. ૯૫.

જહ દિદ્ઢીસંજોગો, ન હોઝ જચ્ચંધયાણ જીવાણં ।
તહ જિણમયસંજોગો, ન હોઝ મિચ્છંધજીવાણં ॥ ૧૬ ॥

જન્મથી અંધજીવોને જેમ કોઈ પણ પદાર્થનું દર્શન થઈ શકતું નથી, તેમ મિથ્યાત્વથી અંધજીવોને જિનશાસનનો સંયોગ થઈ શકતો નથી. ૯૬.

પચ્ચક્ખમણંતગુણે, જિણિંદધમ્મે ન દોસલેસો વિ ।
તહવિ હુ અન્નાણંધા, ન રમંતિ કયાવિ તંમિ જિયા ॥ ૧૭ ॥

જિનધર્મમાં પ્રત્યક્ષ અનંતગુણ છે, દોષનો લેશ પણ નથી છતાં અજ્ઞાનથી અંધ જીવો કેમેય કરીને એમાં રમતા નથી. ૯૭.

મિચ્છે અણંતદોસા, પયડા દીસંતિ ન વિ ય ગુણલેસો ।
તહવિ ય તં ચેવ જિયા, હી મોહંધા નિસેવંતિ ॥ ૧૮ ॥

મિથ્યાત્વમાં પ્રત્યક્ષ અનંત દોષો દેખાય છે, ગુણનો એક લેશ પણ નથી, છતાંય મોહાન્ધ જીવો તે જ મિથ્યાત્વનું સેવન કરે છે. ૯૮

ધી ધી તાણ નરાણં, વિન્નાણે તહ ગુણેસુ કુસલત્તં ।
સુહસચ્ચધમ્મરયણે, સુપરિવ્ખં જે ન જાણંતિ ॥ ૧૯ ॥

તે મનુષ્યોના વિજ્ઞાન અને ગુણોની કુશળતાને ધિક્કાર છે, કે જેઓ શુભ અને સત્ય એવા ધર્મરત્નની પરીક્ષા કરી જાણતા નથી. ૯૯

જિણધમ્મોડયં જીવાણં, અપુલ્લો કલ્પપાયવો ।

સગ્ગાપવગ્ગસુક્ખાણં, ફલાણં દાયગો ઇમો ॥ ૧૦૦ ॥

સ્વર્ગ અને અપવર્ગના સુખરૂપ ફળને આપનારો આ જિનધર્મ એક અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષ જેવો છે. ૧૦૦

ધમ્મો બંધૂ સુમિત્તો ય, ધમ્મો ય પરમો ગુરુ ।

મુક્ખમગ્ગપયટ્ટાણં, ધમ્મો પરમસંદણો ॥ ૧૦૧ ॥

ધર્મ એ બંધુ છે, સન્મિત્ર છે, પરમગુરુ છે અને મોક્ષમાર્ગનાં મુસાફરો માટે શ્રેષ્ઠ રથ સમાન છે. ૧૦૧.

ચગ્ગઇણંતદુહાનલ - પલિત્તભવકાણણે મહાભીમે ।

સેવસુ રે જીવ ! તુમં, જિણવયણં અમિયકુંડસમં ॥ ૧૦૨ ॥

મહાભયંકર સંસારઅટવીમાં ચાર ગતિનાં અનંત દુઃખથી દાઝેલા હે જીવ ! અમૃતના કુંડ સમાન જિનવચનનું સેવન કર ! ૧૦૨.

વિસમે ભવમરુદેસે, અણંતદુહગિમ્હતાવસંતત્તે ।

જિણધમ્મકલ્પરુક્ખં, સરસુ તુમં જીવ સિવસુહદં ॥ ૧૦૩ ॥

અનંત દુઃખરૂપી ગ્રીષ્મઋતુમાં તાપથી સંતપ્ત અને વિષમ એવા આ સંસારરૂપી મરુધરદેશમાં મોક્ષના ફળને આપનારા જિનધર્મનો હે જીવ ! તું આશ્રય કર. ૧૦૩.

કિં બહુણા ? જિણધમ્મે, જઇઅલ્લં જહ ભવોદહિં ઘોરં ।

લહુ તરિયમણંતસુહં, લહઇ જીઓ સાસયં ઠાણં ॥ ૧૦૪ ॥

વધારે શું કહેવું ? ઘોર એવા સંસારને જલદીથી તરીને અનંત સુખસ્વરૂપ શાશ્વતસ્થાનને જીવ પ્રાપ્ત કરે તે રીતે જિનધર્મની આરાધનાનો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. ૧૦૪. ❀

સામ્યશતક

આ સામ્યશતકના રચયિતા શ્રી અભયદેવસૂરિમહારાજ (નવાંગી ટીકાકારથી જુદા)ના શિષ્ય શ્રી ધનેશ્વરસૂરિ મ.ના શિષ્ય શ્રી વિજયસિંહસૂરિ મહારાજ છે. સામ્ય એ શ્રી જિનશાસનનું પરમ રહસ્ય છે. શ્રી જિનશાસનમાં સામ્યની ઉપાસનાનું ખૂબ મહત્ત્વ છે. કોઈ પણ ઉપાસના અંતે સામ્યભાવમાં પરિણમે તોજ તે મોક્ષનું કારણ બની શકે છે. એ સામ્યનું સ્વરૂપ ખૂબ ઊંડાણથી સંસ્કૃતમાં ૧૦૬ શ્લોકોમાં વર્ણવ્યું છે. એનો જેમ જેમ સ્વાધ્યાય થશે તેમ તેમ ભવ્ય આત્મા વિશિષ્ટ કોટીના સામ્યના સ્પર્શનો અનુભવ કરશે.

આ શતકના રચયિતા પૂ. આચાર્યદેવ સામ્યના સૂક્ષ્મ અભ્યાસી તેમજ સામ્યના પરમ આરાધક હોય એવો અણસાર આ રચના વાંચતા થઈ આવે છે.

એ ઉપકારીના પાવન ચરણોમાં વંદન કરી ધન્ય બનીએ !

સામ્યશતક

અહઙ્કારાદિરહિતં, નિશ્છદ્રસમતાઽઽસ્પદમ્ ।
આદ્યમપ્યુત્તમં કચ્છિત્, પુરુષં પ્રણિદધ્મહે ॥ ૧ ॥

જે કોઈ યોગિપુંગવ - પુરુષ - (૧) અહંકારાદિ દોષોથી રહિત હોય, (૨) નિર્વાજ સમતાનું નિવાસસ્થાન હોય, (૩) સર્વથી પ્રથમ હોવા છતાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ હોય, તેમનું અમે ગ્રંથના આરંભમાં ધ્યાન કરીએ છીએ. ૧

*ઉન્મનીભૂયમાસ્થાય, નિર્માયસમતાવશાત્X ।
જયન્તિ યોગિનઃ શશ્વ-દઙ્ગીકૃતશિવશ્રિયઃ ॥ ૨ ॥

નિષ્પ્રપંચ-સહજ-અકૃત્રિમ સમત્વના કારણે ઉન્મનીભાવને પ્રાપ્ત કરીને જેમણે સદાકાલ માટે મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી છે; એવા યોગીપુંગવો જયવંતા વર્તે છે. ૨

* ઉન્મનીભાવના પર્યાયો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થાય છે :-
રાજયોગઃ^૧ સમાધિશ્ચ,^૨ ઉન્મની ચ^૩ મનોન્મની ।
અમરત્વં લયસ્ત^૪ત્ત્વં, શૂન્યાશૂન્યં પરં પદમ્ ॥ ૩ ॥
અમનસ્કં^૫ તથા^૬ઽદ્વૈતં, ^૭નિરાલમ્બં ^૮નિરઙ્ગનમ્ ।
જીવન્મુક્તિશ્ચ^૯ સહજા,^{૧૦} ^{૧૧}તુર્યાં ચેત્યેકવાચકાઃ ॥ ૪ ॥

- હઠયોગપ્રદીપિકા, ચતુર્થ ઉપદેશ.

X સમતાના પર્યાયો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થાય છે.

માઘ્યસ્થ્યં^૧ સમતોષ્પેક્ષા, વૈરાગ્યં સામ્યમપ્સૃહા ।

વૈતૃષ્ણ્યં પરમા શાન્તિ-રિત્યેકોઽર્થોઽમિધીયતે ॥૧૦॥૧૩૧॥

- તત્વાનુશાસન, ચતુર્થ અધ્યાય, શ્લો. ૫૦

औदासीन्यक्रमस्थेन, भोगिनां योगिनामयम् ।

आनन्दः कोऽपि जयतात्, कैवल्यप्रतिहस्तकः ॥ ३ ॥

औदासीन्यના ક્રમથી * ઉત્પન્ન થયેલ સમતારસને ભોગવતા યોગીઓનો આ અપૂર્વ કોટિનો આનંદ જયવંત વર્તો, કે જે કેવલ્યનો સાક્ષીભૂત છે. ૩

સામ્યપીયૂષપાથોદિ-સ્નાનનિર્વાણચેતસામ્ ।

યોગિનામાત્મસંવેદ્ય-મહિમા જયતાલ્લયઃ ॥ ૪ ॥

સામ્યરૂપી અમૃતના સમુદ્રમાં સ્નાન કરવાથી જેમનાં ચિત્ત શાન્ત થઈ ગયાં છે, એવા યોગીઓ (જ) પોતે જેના મહિમાનું સંવેદન કરી શકે છે, તેવો લય જય પામો. ૪

આસ્તામયં લયઃ શ્રેયાન્, કલાસુ સકલાસ્વપિ ।

નિષ્કલે કિલ યોગેઽપિ, સ એવ બ્રહ્મસંવિદે ॥ ૫ ॥

આ લય સઘળીય કલાઓમાં કલ્યાણકારી (શ્રેષ્ઠ) છે, એ વાત તો બાજુએ રાખીએ પણ નિષ્કલ યોગમાં (ઉન્મના અવસ્થામાં) પણ તે લય જ બ્રહ્મજ્ઞાનમાટે થાય છે. ૫

* ઔદાસીન્યક્રમ નીચે પ્રમાણે છે :- આત્મામાં સામ્યવડે નિર્મલતા થતાંની સાથે જ પરમાત્મસ્વરૂપનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ થાય છે. તે નિર્મલતા તો કષાયચતુષ્ટયના દરેકના જે ચાર ચાર પ્રકારો અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને સંજ્વલન-તેના ક્ષયના ક્રમથી થાય છે. તેથી આત્માની શુદ્ધિ કરનારું સામ્ય વધુને વધુ શુદ્ધ થાય છે. સામ્યશુદ્ધિના ક્રમવડે સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ-એ છ કે જે જીવમાત્રના ગુણો છે, તેમાં થતી વિશુદ્ધિથી આત્માને તે પરમાત્મા વધુ અને વધુ સ્પષ્ટ થતા જાય છે. મોહના સર્વથા ક્ષયથી સામ્ય સર્વથા શુદ્ધ થતાં જ સયોગી કેવલીરૂપ સર્વ શુદ્ધાત્માને આ પરમાત્મા સર્વરીતે સ્પષ્ટ થાય છે.

- યોગસાર, પ્રથમ પ્રસ્તાવ, શ્લો. ૪-૭

नित्यानन्दसुधारश्मे-रमनस्ककलाऽमला ।

अमृतस्यादिमं बीज-मनपाया जयत्वसौ ॥ ६ ॥

सदानंदरूपी यन्द्रनी निर्मल अेवी अमनस्ककला (यिंताना अत्मावधी ज्ञाणे मन नाश पाम्युं डोय तेवी अवस्था) ते अमृतनुं प्रथम बीज छे अने तेनो कदी नाश थतो नथी. अथवा तो, अमृतनुं प्रथम बीज अने जेनो कदी नाश थतो नथी अेवी सदानंदरूपी यन्द्रमानी निर्मल अेवी आ अमनस्क कला जय पामे छे. ६

यः कश्चित्तु लयः साम्ये, मनागाविरभून्मम ।

तमाशु वचसां पात्रं, विधातुं यतते मतिः ॥ ७ ॥

मने समत्मावमां जे कंઈ थोडो પણ लय प्रगट थयो ते लयने जलदीथी वयनमां मूकवा भारी बुद्धि प्रयत्न करे छे. ७

अष्टाङ्गस्यापि योगस्य, रहस्यमिदमुच्यते ।

यदंडग-विषयासङ्गत्यागान्माध्यस्थ्यसेवनम् ॥ ८ ॥

(हे मुनि !) आठ अंगवाणा अेवा પણ योगनुं रहस्य आ ज छे के, विषयोनी आसक्ति संपूर्णपणे त्यज्जने सर्वत्र मध्यस्थतानुं सेवन करयुं. ८

(इंटेनोट पान नं०२-१४८ परनी)

* दाउ उणदरनो काढो करी तेमांथी रसांजन अथवा रसवंती बनाववामां आवे छे. ते नेत्रविकार तथा व्रणदोषनो नाश करे छे.

- आर्यभिक्षु पृ. २६३

सरभावो -

मोहाच्छादितनेत्राणा-मात्मरूपमपश्यताम् ।

दिव्यांजनशलाकेव, समता दोषनाशकृत् ॥ १९ ॥

- अध्यात्मसार, अधिकार ८, पृ. २०८

रागद्वेषपरित्यागा-द्विषयेष्वेषु वर्तनम् ।

औदासीन्यमिति प्राहु-रमृताय रसाञ्जनम् ॥ ९ ॥

આ પાંચેય ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં રાગ અને દ્વેષનો ત્યાગ કરીને પ્રવૃત્તિ કરવી તે ઔદાસીન્ય કહેવાય છે અને ઔદાસીન્ય, અમૃત-મોક્ષમાટે રસાંજનરૂપ ઔષધિ છે.* ૯

तस्यानघमहो बीजं, निर्ममत्वं स्मरन्ति यत् ।

तद्भोगी विदधीताशु, तत्रादरपरं मनः ॥ १० ॥

અહીં ! તે ઔદાસીન્યનું અવંધ્યબીજ નિર્મમતા છે, તેથી યોગીએ શીઘ્ર તેમાં જ આદરવાખું ચિત્ત રાખવું જોઈએ. ૧૦.

विहाय विषयग्राम-मात्माराममना भवन् ।

निर्ममत्वसुरवास्वा-दान्मोदते योगिपुङ्गवः ॥ ११ ॥

વિષયોના સમૂહને છોડીને આત્મામાં રમણ કરતું છે મન જેનું એવો યોગીપુંગવ મમતાના અભાવરૂપી સુખના આસ્વાદથી આનંદ અનુભવે છે. ૧૧.

वेऽनिशं समतामुद्रां, विषयेषु नियुञ्जते ।

करणैश्चर्यधुर्यास्ते, योगिनो हि नियोगिनः ॥ १२ ॥

જેઓ હંમેશા વિષયોમાં સમભાવરૂપી મુદ્રાને યોજે છે, તે ઈન્દ્રિયોનું સ્વામીપણું કરવામાં આગેવાન યોગીઓ જ પરેખરા અધિકારીઓ છે. ૧૨

ममत्ववासना नित्य-सुखनिर्वासनानकः ।

निर्ममत्वं तु कैवल्य-दर्शनप्रतिभूः परम् ॥ १३ ॥

મમતાની વાસના તે નિત્યસુખને દેશવટો દેનારો-રવાના કરનારો-

૫૩૬ છે. પરંતુ મમતાનો ત્યાગ તો કેવલદર્શનનો સાક્ષી છે. ૧૩.

ભુવ્યભિષ્વંગ एवायं, तृष्णाज्वरभरावहः ।

निर्ममत्वौषधं तत्र, विनियुञ्जीत योगवित् ॥ ૧૪ ॥

દુનિયામાં આ ગાઢ રાગ (મમતા) જ તૃષ્ણારૂપી જ્વરના સમૂહને લાવનાર છે અને તેથી યોગીપુરુષે તેને વિષે નિર્મમતારૂપી ઔષધનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. ૧૪.

पर्यवस्यति सर्वस्य, तारतम्यमहो ! क्वचित् ।

निर्ममत्वमतः साधु, कैवल्योपरि निष्ठितम् ॥ ૧૫ ॥

સર્વ વસ્તુઓનું તારતમ્ય ક્યાંકને ક્યાંક તો વિરામ પામે જ છે પણ આશ્ચર્યની વાત છે કે સુંદર એવું નિર્મમત્વ તો કેવલજ્ઞાનથી પણ ઉપર રહેલું છે. (કેવલ્ય વખતે પણ કાયમ રહે છે, માટે તે જ શ્રેષ્ઠ છે.) ૧૫.

ममत्वविषमूर्छाल-मान्तरं तत्त्वमुच्चकैः ।

✓ तद्वैराग्यसुधासेका-च्चेतयन्ते हि योगिनः ॥ ૧૬ ॥

મમત્વરૂપી વિષથી અત્યંત મૂર્ચ્છિત બની ગયેલા આંતર (આત્મ) તત્ત્વને યોગીઓ વૈરાગ્યરૂપી સુધાના સિંચનથી સચેતન જીવંત કરે છે. ૧૬

विरागो विषयेषु - परशुर्भवकानने ।

समूलकाषं-कषित-ममता-वल्लिरुल्बणः ॥ ૧૭ ॥

આ વિષયોમાં વિરાગ તે સંસારરૂપી વનનો ઉચ્છેદ કરનારો એવો ઉલ્બણ (કઠોર) તીક્ષ્ણ કુહાડો છે, કે જે મમતારૂપી વલ્લિને મૂળ સાથે ઉખાડી નાંખે છે. ૧૭

शरीरकेऽपि दुःखाय मोहमाधाय तत्परा ।

क्लिश्यन्ते जन्तवो हन्त ! दुस्तरा भववासना ॥ १८ ॥

शरीरમાં પણ મોહ રાખીને દુઃખમાટે તત્પર થયેલા પ્રાણીઓ ક્લેશ પામે છે. ખરેખર ! ખેદની વાત છે કે, સંસારની વાસના દુસ્તર (દુઃખે કરીને પાર પમાય તેવી) છે. ૧૮.

अहो ! मोहस्य माहात्म्यं, विद्वत्त्वपि विजृम्भते ।

अहङ्कारभवात्तेषां, यदन्धङ्करणं श्रुतम् ॥ १९ ॥

અહો ! મોહનું માહાત્મ્ય જ્ઞાનીઓમાં પણ સ્ફુરાયમાન થાય છે - વિસ્તાર પામે છે. અહંકારની ઉત્પત્તિથી તેમને જ્ઞાન (પણ) અંધ કરનારું બને છે. ૧૯.

श्रुतस्य व्यपदेशेन, विवर्तस्तमसामसौ ।

अन्तः सन्तमसः स्फाति-र्यस्मिन्नुदयमियुषि ॥ २० ॥

જે (જ્ઞાન) ઉદય પામતાં આત્મામાં અંધકારનો વિસ્તાર થાય, તે વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી પણ જ્ઞાનના બહાને અંધકારનો સમૂહ છે. ૨૦.

केषाञ्चित्कल्पते मोहाद, व्यावभाषीकृते श्रुतम् ।

पयोऽपि खलु मन्दानां, सन्निपाताय जायते ॥ २१ ॥

અતિશય બીમારને દૂધ પણ સન્નિપાત માટે થાય, તેમ મોહના યોગે કેટલાકને ખરેખર ! જ્ઞાન પણ વિશેષ પ્રકારે વિવાદ કરવા માટે જ થાય છે. ૨૧.

ममत्वपङ्कं निःवद्वङ्क, परिमार्ष्टु समन्ततः ।

बैराग्यवारिलहरी-परीरम्भपरो भव ॥ २२ ॥

મમત્વરૂપી કાદવનું સંપૂર્ણપણે પરિમાર્જન કરવા-સાફ કરી
નાખવા માટે તું નિ:શંકપણે વૈરાગ્યરૂપી લહરીઓનો આશ્લેષ કરવા
તત્પર બન. ૨૨.

રાગોરગવિષજ્વાલા-વલીઢદગ્ધચેતનઃ ।

ન કિઙ્ચિચ્ચેતતિ સ્પષ્ટં, વિવેકવિકલઃ પુમાન્ ॥ ૨૩ ॥

રાગરૂપી સર્પના ઝેરની જ્યાળાએ જેની ચેતનાને સંપૂર્ણપણે
બાળી નાંખી છે, એવો પુરુષ વિવેકવિકલ થાય છે અને તે કંઈ જ
સમજી શકતો નથી. ૨૩

તદ્વિવેકસુધામ્બોધૌ, સ્નાયં સ્નાયમનામયઃ ।

વિનયસ્વ સ્વયં રાગ-ભુજંગમમહાવિષમ્ ॥ ૨૪ ॥

તેથી વિવેકરૂપી અમૃતના સમુદ્રમાં સ્નાન કરી કરીને નિરોગી
બની, તું પોતે જ રાગરૂપી સર્પના મહાવિષને દૂર કર. ૨૪

બહિરન્તર્વસ્તુતત્ત્વં, પ્રથયન્તમનશ્વરમ્ ।

વિવેકમેકં કલયે-ત્તાર્ત્તીયીકં વિલોચનમ્ ॥ ૨૫ ॥

વિવેકની ગણના, બહારની અને અંદરની વસ્તુઓનાં તત્વને
દર્શાવનાર અને કદી નાશ નહિ પામનાર એવા એક ત્રીજા લોચન
તરીકે કરવી જોઈએ. ૨૫.

અદ્વામક્રમમાબિભ્રદ્, દ્વેષદન્તાવલો બલાત્ ।

ધર્મારામમયં ભિન્દ-ન્નિયમ્યો જિતકર્મભિઃ ॥ ૨૬ ॥

જેમણે કર્મોને જીત્યા છે તેવા પુરુષોએ, ઉદ્ધતપણે પગલાં ભરતા
અને ધર્મરૂપી બગીચાને વેરણછેરણ કરતા આ દ્વેષરૂપી હાથીને બળથી
કબજે રાખવો જોઈએ. ૨૬

સૈષ દ્વેષશિખી જ્વાલા-જટાલસ્તાપયન્મનઃ ।

નિર્વાપ્યઃ પ્રશ્નમોદ્દામ-પુષ્કરાવર્તસેકતઃ ॥ ૨૭ ॥

જ્વાળાઓથી વ્યાપ્ત અને મનને તપાવતા આ દ્વેષરૂપી અગ્નિને શમરૂપી ઉગ્ર પુષ્કરાવર્તમેઘના સિંચનથી બૂઝવી નાખવો જોઈએ. ૨૭

વશ્યા વેશ્યેવ કસ્ય સ્યા-દ્વાસના ભવસંભવા ।

વિદ્વાંસોઽપિ વશે યસ્યાઃ, કૃત્રિમૈઃ કિલ કિંચિત્તૈઃ ॥ ૨૮ ॥

બનાવટી હાવભાવોથી વિદ્વાનો પણ જેને વશ થઈ જાય છે, એવી સંસારની વાસના વેશ્યાની માફક કોને વશ થાય ? ૨૮.

યાવજ્જાગર્તિ સમ્પોહ-હેતુઃ સંસારવાસના ।

નિર્મમત્વકૃતે તાવત્, કુતસ્ત્યા જન્મિનાં રુચિઃ ॥ ૨૯ ॥

જ્યાંસુધી પ્રાણીઓને મોહના હેતુભૂત સંસારની વાસના જાગતી હોય છે, ત્યાંસુધી નિર્મમતા માટેની રુચિ ક્યાંથી પ્રગટે ? ૨૯.

દોષત્રયમયઃ સૈષ, સંસ્કારો વિષમજ્વરઃ ।

મેદુરીભૂયતે યેન, કષાયક્વાથયોગતઃ ॥ ૩૦ ॥

તે આ વાસનાનો સંસ્કાર ત્રિદોષથી વ્યાપ્ત વિષમ જ્વર છે જે કષાયરૂપી ક્વાથના યોગે (તેના પાનથી) પરિપુષ્ટ થાય છે - વૃદ્ધિ પામે છે. ૩૦

તત્કષાયાનિમાંશ્છેત્તુ-મીશ્વરીમવિનશ્વરીમ્ ।

પાવનાં વાસનામેના-માત્મસાત્કુરુત દ્રુતમ્ ॥ ૩૧ ॥

તેથી આ કષાયોને છેદી નાખવા માટે સમર્થ અને કઠી નાશ ન પામનારી આ પવિત્ર વાસનાને (પછીના શ્લોકમાં દર્શાવાનારી) જલદી પોતાને આધીન કરો. ૩૧.

સંસારી વાસનાને ત્યાગ કરવું જોઈએ

54 2242

स्पष्टं दुष्टज्वरः क्रोध-श्रैतन्यं दलयनयम् ।

सुनिग्राह्यः प्रयुज्याशु, सिद्धौषधिमां क्षमाम् ॥ ३२ ॥

યેતનાને વિલુપ્ત કરતો આ ક્રોધ તો સ્પષ્ટપણે દુષ્ટ જ્વર છે. તેને ક્ષમારૂપી સિદ્ધ ઔષધિના પ્રયોગદ્વારા જલદી કબજે કરવો જોઈએ. ૩૨.

આત્મનઃ સતતસ્મેર-સદાનન્દમયં વપુઃ ।

સ્ફુરલ્લૂકાનિલ્સ્ફાતિઃ, (સ્ફુરદુલ્કાનલસ્ફાતિઃ) .

કોપોઽયં ગ્લપયત્યહો ॥ ૩૩ ॥

આશ્ચર્યની વાત છે કે આ ક્રોધ, કે જે પ્રજ્વલિત જ્વાળાઓના સમૂહથી સ્ફુરાયમાન છે; તે નિરંતર વિકસિત (વિકાસ પામેલ) અને સદા આનંદરૂપ દેહને ગાળી નાંખે છે. ૩૩

વ્યવસ્થાપ્ય સમુન્મીલ-દર્હિસાવલ્લિમણ્ડપે ।

નિર્વાપય તદાત્માનં, ક્ષમાશ્રીચંદનદ્રવૈઃ ॥ ૩૪ ॥

તેથી આત્માને, વિકાસ પામતી (પ્રકૃલિત એવી) અહિંસારૂપી વલિના મંડપમાં સ્થાપન કરીને ક્ષમારૂપી ચંદનના રસોથી તું શાન્તિ-પમાડ. ૩૪.

ક્રોધયોધઃ કથઙ્કાર-મહઙ્કારં કરોત્યયમ્ ।

લીલયૈવ પરાજિગ્યે, ક્ષમયા રામયાપિ ચ (ચઃ) ॥ ૩૫ ॥

આ ક્રોધરૂપી સુભટ, કે જેને સ્ત્રી એવી પણ ક્ષમાએ લીલાપૂર્વક જ પરાજિત કરી દીધો છે; તે કેવીરીતે અહંકાર - અભિમાન કરતો હશે ? ૩૫

ભર્તુઃ શમસ્ય લલિતૈ-ર્બિન્ધતી પ્રીતિસમ્પદમ્ ।

નિત્યં પતિવ્રતાવૃત્તં, ક્ષાન્તિરેષા નિષેવતે ॥ ૩૬ ॥

પોતાના હાવભાવોથી પોતાના શમરૂપી પતિની પ્રીતિરૂપી સંપત્તિને ધારણ કરતી એવી આ ક્ષમા હંમેશાં પતિવ્રતાના આચારને સેવે છે. ૩૬

कारणानुगतं कार्य-मिति निश्चिनु मानस ! ।

निरायासा सुखं सूते, यन्निःक्लेशमसौ क्षमा ॥ ३७ ॥

હે મન ! 'કારણને અનુરૂપ કાર્ય હોય છે' એ વાતનો તું નિશ્ચય રાખ. તેથી આ અનાયાસ-કષ્ટ વિનાની ક્ષમા ક્લેશ વગરના સુખને ઉત્પન્ન કરે છે. (એમ જાણ.) ૩૭

अखर्वगर्वशैलाग्र-श्रृङ्गादुद्धरकन्धरः ।

पश्यन्नहंयुराश्चर्यं, गुरूनपि न पश्यति ॥ ३८ ॥

મોટા ગર્વ-અહંકારરૂપી પર્વતના ઊંચા શિખર પરથી ઊંચી ડોક કરીને જોતો અહંકારી પુરુષ, આશ્ચર્યની વાત છે કે - ગુરુજનોને પણ જોઈ શકતો નથી. ૩૮.

उच्चैस्तरमहङ्कार-नगोत्सङ्गमसौ श्रितः ।

युक्तमेव गुरून्मानी, मन्यते यल्लघीयसः ॥ ३९ ॥

અતિશય ઊંચા અહંકારરૂપી પર્વતના ખોળામાં રહેલો આ માની પુરુષ, ગુરુઓને પણ જે લઘુ-તુચ્છ માને છે; તે યુક્ત જ છે * ૩૯.

तिरयन्नुज्ज्वलालोक-मभ्युन्नतशिराः पुरः ।

निरूणाद्धि सुखाधानं, मानो विषमपर्वतः ॥ ४० ॥

* કારણ કે માની પુરુષ પર્વતના શિખર ઉપર ચઢેલો છે જ્યારે ગુરુજનો તે પર્વતની નીચે રહેલા છે એટલે પર્વત ઉપર રહેલાને નીચે રહેલા માણસો લઘુ સ્વરૂપમાં દેખાય તે વાસ્તવિક જ છે.

માન એ સન્મુખ રહેલા ઉજ્જ્વલ પ્રકાશને ઢાંકતો, અતિશય ઊંચા શિખરવાળો વિકટ પર્વત છે, કે જે સુખના આગમનને રોકે છે. ૪૦.

મૃદુત્વભિદુરોદ્યોગા-દેનં માનમહીધરમ્ ।

ભિત્ત્વા વિધેહિ હે સ્વાન્ત !, પ્રગુણાં સુખવર્તિનીમ્ ॥ ૪૧ ॥

હે ચિત્ ! તું આ માનરૂપી પર્વતને નમ્રતારૂપી વજ્રના ઉપયોગથી ભેદીને સુખનો માર્ગ સરલ બનાવ. ૪૧.

ચિત્રમમ્ભોજિની(દલ)-કોમલં કિલ માર્દવમ્ ।

વજ્રસારમહઙ્કાર-પર્વતં સર્વતઃ સ્યતિ ॥ ૪૨ ॥

કમલિની (ના પત્ર) જેવી કોમલ મૃદુતા-નમ્રતા વજ્ર જેવા અહંકારરૂપી પર્વતને ચારે તરફથી તોડી નાખે છે, આ ખરેખર આશ્ચર્ય છે ! ૪૨.

અસ્મિન્ સંસારકાન્તારે, સ્મેરમાયાલતાગૃહે ।

અશ્રાન્તં શેરતે હન્ત !, પુમાંસો હૃત્ચેતસઃ ॥ ૪૩ ॥

જેમનું ચિત્ ઉણાઈ ગયું છે એવા પ્રાણીઓ, આ સંસારરૂપી જંગલમાં (રહેલી) વિકસિત એવી માયારૂપી લતાના ઘરમાં નિરાંતે સૂઈ રહે છે, તે ખેદની વાત છે. ૪૩.

માયાવહ્લીવિતાનોડયં, રૂદ્ધબ્રહ્માણ્ડમણ્ડપઃ ।

વિધત્તે કામપિચ્છાયાં, પુંસાં સન્તાપદીપનીમ્ ॥ ૪૪ ॥

જેણે બ્રહ્માંડરૂપી મંડપને ઢાંકી દીધો છે એવો આ માયારૂપી વલિલનો ચંદ્રવો, કોઈ એવા પ્રકારની છાયા કરે છે, કે જે પ્રાણીઓના સંતાપને ઉત્તેજિત કરે છે. ૪૪.

સૂત્રયન્તી ગતિં જિહ્માં, માર્દવં બિભ્રતી બહિઃ ।

અજસ્રં સર્પિણીવેયં, માયા દન્દ્શ્યતે જગત્ ॥ ૪૫ ॥

વક્રગતિને ધારણ કરતી અને બહારથી કોમલતાને દર્શાવતી સાપણની માફક આ માયા નિરંતર જગતને ડસ્યા કરે છે. ૪૫

પ્રણિધાય તતશ્ચેત-સ્તન્નિરોધવિધિત્સયા ।

ઋજુતાં જાઙ્ગુલીમેતાં, શીતાંશુમહસં સ્પેત્ ॥ ૪૬ ॥

તેથી તેનો નિરોધ કરવાની - તેને રોકવાની ઈચ્છાથી ચિત્તને સ્થિર રાખીને, ચન્દ્રસમાન કાન્તિવાળી આ સરળતારૂપી જાંગુલી વિદ્યાનું સ્મરણ કરવું જોઈએ. ૪૬

લોભદ્રુમમવષ્ટભ્ય, તૃષ્ણાવલ્લિરુદિત્વરી ।

આયાસકુસુમસ્ફીતા, દુઃખૈરૈષા ફલેગ્રહિઃ ॥ ૪૭ ॥

પ્રયાસરૂપી-ખેદરૂપી પુષ્પોથી વૃદ્ધિ પામેલી અને દુઃખો વડે ફલદાયક બનેલી આ તૃષ્ણારૂપી વેલડી, લોભરૂપી વૃક્ષનો આશ્રય લઈને ઉપર વધતી જાય છે. ૪૭

આશાઃ કવલયનુચ્ચૈ-સ્તમો માંસલયન્યમ્ ।

લોભઃ પુમર્થહંસાનાં, પ્રાવૃષેણ્યઘનાઘનઃ ॥ ૪૮ ॥

દિશાઓને અતિશય ગ્રસિત કરતો અને અંધકારને પુષ્ટ કરતો આ લોભ, પુરુષાર્થરૂપી હંસો માટે, તેમને ભગાડી મૂકવા માટે વર્ષાઋતુના ધનધોર મેઘ જેવો છે. ૪૮

ક્ષમાભૂદપ્રિયઃ સાધુ-વૃત્તલક્ષ્મીવિનાકૃતઃ ।

મર્યાદામદયં લુપ્મન્, લોભોઽખ્બુધિરયં નવઃ ॥ ૪૯ ॥

આ લોભરૂપી સમુદ્ર, કોઈ નવી જાતનો સમુદ્ર છે. તે ક્ષમાધારીઓને (મુનિઓને) અપ્રિય છે - બીજે પક્ષે પર્વતોને અપ્રિય છે, સુંદર આચારરૂપી લક્ષ્મી વિનાનો છે અને નિર્દયરીતે મર્યાદાનો

લોપ કરનારો છે. (સામાન્યતયા સમુદ્ર પર્વતોને પ્રિય હોય છે, લક્ષ્મીસહિત હોય છે અને મર્યાદાયુક્ત હોય છે.) ૪૯.

લવણોદન્વતો યઃ સ્યાદ-ગાઘબોધને વિભુઃ ।
અલમ્ભવિષ્ણુઃ સોઽપ્યસ્ય, નૈવ વૈભવસંવિદે ॥ ૫૦ ॥

જે (મનુષ્ય) લવણસમુદ્રની ગંભીરતા જાણવા સમર્થ છે તે પણ આના (લોભ સમુદ્રના) વૈભવને જાણવામાટે સમર્થ નથી. ૫૦.

સમન્તાત્તસ્ય શોષાય, સ્વસ્થીકૃતજલાશયમ્ ।
ઇમં માનસસન્તોષ-મગસ્તિં શ્રય સત્વરમ્ ॥ ૫૧ ॥

તે લોભરૂપી સમુદ્રનું સંપૂર્ણપણે શોષણ કરવા માટે, સ્વસ્થ કરી નાખ્યા છે જડ આશયોને જેણે એવા આ મનઃસંતોષરૂપી અગસ્તિનો તું સત્વર આશ્રય કર. ૫૧.

યસ્મૈ સમીહસે સ્વાન્ત !, વૈભવં ભવસમ્ભવમ્ ।
અનીહવૈવ તદ્વશ્ય-મવશ્યં શ્રય તં (તત્) સુખમ્ ॥ ૫૨ ॥

હે હૃદય ! જે સુખમાટે સાંસારિક વૈભવને તું ઈચ્છી રહ્યો છે તે સુખ સૃષ્ટાના અભાવથી જ આધીન થનાર છે; માટે તું અવશ્ય (તે સંતોષ સુખનો) આશ્રય કર. ૫૨.

અજિતૈરિન્દ્રિયૈરેષ, કષાયવિજયઃ કુતઃ ।
તદેતાનિ જયેદ્વોગી, વૈરાગ્યસ્થેમકર્મભિઃ ॥ ૫૩ ॥

જ્યાંસુધી ઈન્દ્રિયો જિતાય નહીં ત્યાંસુધી આ કષાયનો વિજય ક્યાંથી થાય ? તેથી યોગીપુરુષે વૈરાગ્યને સ્થિર કરનારી ક્રિયાઓ દ્વારા (વૈરાગ્ય, સ્થિરતા આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા) આ ઈન્દ્રિયોને જીતવી જોઈએ. ૫૩.

एतानि सौमनस्यस्य, द्विषन्ति महतामपि ।

स्वार्थसम्पत्तिनिष्ठानि, स्पर्धन्ते हन्त ! दुर्जनैः ॥ ५४ ॥

स्वार्थ साधવામાં તત્પર આ ઈન્દ્રિયો મહાન પુરુષોના પણ સૌમનસ્યનો દ્વેષ કરે છે અને ખેદની વાત છે કે, દુર્જનો સાથે સ્પર્ધા કરે છે. ૫૪.

यद्दामी पिशुनाः कुर्युरनार्थं (नर्थं)मिह जन्मनि ।

इन्द्रियाणि तु दुर्वृत्ता-न्यमुत्रापि प्रकुर्वन्ते ॥ ५५ ॥

અથવા તો આ પિશુનો (ચાડીયાઓ) આ જન્મમાં જ અનર્થ કરે છે, જ્યારે દુષ્ટ આચરણવાળી ઈન્દ્રિયો તો પરલોકમાં પણ અનર્થ કરે છે. ૫૫.

भोगिनो दृग्विषाः स्पष्टं, दृशा स्पृष्टं दहन्त्यहो ! ।

स्मृत्यापि विषयाः पापा, दन्दह्यन्ते च देहिनः ॥ ५६ ॥

દષ્ટિવિષ સર્પો, સ્પષ્ટરીતે પોતે જેને દષ્ટિથી સ્પર્શ કરે છે તેને બાળે છે. જ્યારે આશ્ચર્યની વાત છે કે - પાપી એવા વિષયો સ્મરણથી પણ (તેમનું સ્મરણ કરવા માત્રથી) પ્રાણીઓને વારંવાર બાળે છે. ૫૬.

विषयेष्विन्द्रियग्राम-श्लेष्टमानोऽसमञ्जसम् ।

नेतव्यो वश्यतां प्राप्य, साम्यमुद्रां महीयसीम् ॥ ५७ ॥

વિષયોમાં અયોગ્યરીતે ચેષ્ટા કરતા ઈન્દ્રિયોના સમૂહને અતિશય મોટી એવી સામ્યરૂપી મુદ્રા પ્રાપ્ત કરીને વશ કરવો જોઈએ. ૫૭.

यदामनन्ति विषयान्, विषसब्रह्मचारिणः ।

तदलीकममी यस्या-दिहामुत्रापि दुःखदाः ॥ ५८ ॥

વિષયોને વિષ સરખા જે કહેવાય છે તે ખોટું છે. કારણ કે, આ વિષયો આ લોક અને પરલોકમાં પણ દુઃખ આપનાર છે. (જ્યારે વિષ તો માત્ર આ લોકમાં જ દુઃખ આપે છે.) ૫૮.

યદાત્મન્યેવ નિઃક્લેશં, નેદીયોઽકૃત્રિમં સુખમ્ ।
અમીભિઃ સ્વાર્થલામ્પટ્યા-દિન્દ્રિયૈસ્તદ્વિબાધ્યતે ॥ ૫૯ ॥

જે સુખ આત્મામાં જ છે, નજીક છે, કલેશ વિનાનું છે, સ્વાત્માવિક છે; તે સુખને આ ઈન્દ્રિયો પોતે સ્વાર્થલંપટ હોવાથી રોકે છે. ૫૯.

અન્તરઙ્ગદ્વિષત્સૈન્ય-નાસીરૈર્વીરકુઙ્ગરૈઃ ।
ક્ષણાદક્ષૈઃ શ્રુતબલં, લીલયૈવ વિલુપ્યતે ॥ ૬૦ ॥

અંતરંગ શત્રુઓના સૈન્યની મોખરે ચાલનાર, વીરોમાં શ્રેષ્ઠ એવા ઈન્દ્રિયોરૂપી સુભટોવડે શ્રુતનું બળ લીલાપૂર્વક ક્ષણવારમાં નષ્ટ કરી નાખવામાં આવે છે. ૬૦.

સ્વૈરચારીન્દ્રિયાશ્ચીય-વિશૃંઙ્ખલપદક્રમૈઃ ।
વિસૃત્વરેણ રજસા, તત્ત્વદૃષ્ટિર્વિલીયતે ॥ ૬૧ ॥

ઈચ્છાનુસાર ચાલતા ઈન્દ્રિયોરૂપી અશ્વોના આડાઅવળા પગલાથી ફેલાતી રજવડે તત્ત્વદૃષ્ટિ લુપ્ત થાય છે. ૬૧.

ઇન્દ્રિયાણ્યેવ પઞ્ચેષુ-વિંધાય કિલ સાયકાન્ ।
જગત્રયજયી દત્તે, પદં વક્ષસિ વિદ્વિષામ્ ॥ ૬૨ ॥

ત્રણેય જગતને જીતનાર કામદેવ ખરેખર ઈન્દ્રિયોને જ બાણ બનાવીને શત્રુઓની છાતી પર પગ મૂકે છે. ૬૨

વીરપઞ્ચતયીમેતા-મુરીકૃત્ય મનોભવઃ ।
ઉપૈતિ સુભટશ્રેણી-સંખ્યારેખાં ન પૂરણીમ્ ॥ ૬૩ ॥

કામદેવને, આ પાંચ વીરોને અંગીકાર કર્યા પછી બીજી પૂરક સુભટોની શ્રેણીની સંખ્યાની પરંપરાની જરૂર રહેતી નથી. ૬૩.

અહો ! સદ્કલ્પજન્માયં, વિધાતા નૂતનઃ કિલ ।
ક્લેશજં દુઃખમપ્યેત-દ્ધત્તે યસ્તુ સુખાઘ્ચયા ॥ ૬૪ ॥

આશ્ચર્યની વાત છે કે - આ કામદેવ ખરેખર ! કોઈ નવા જ પ્રકારનો વિધાતા છે. કારણ કે, જે ક્લેશથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખને પણ સુખના નામથી ઓળખાવે છે. ૬૪.

વિષમેષુરયં ધૂર્ત્તચક્રશક્રત્વમર્હતિ ।
દુઃખં સુખતયાડર્શિં, યેન વિશ્વપ્રતારિણા ॥ ૬૫ ॥

આ કામદેવ, ધૂર્તોના સમૂહમાં ઈન્દ્ર સમાન છે. કારણ કે, જેણે દુનિયાને ઠગનારા દુઃખને (પણ) સુખ તરીકે દર્શાવ્યું છે. ૬૫.

યસ્ય સામ્રાજ્યચિન્તાયાં, પ્રધાનં હન્ત ! યોષિતઃ ।
સોઽપિ સદ્કલ્પભૂઃ સ્વસ્ય, કથં સ્થેમાનમીહતે ? ॥ ૬૬ ॥

ખેદની વાત છે કે, જેના સામ્રાજ્યની ચિન્તામાં પ્રધાન તરીકે સ્ત્રીઓ છે, એવો પણ કામદેવ પોતાની સ્થિરતા કેવી રીતે - કયા પ્રકારે ઈચ્છતો હશે ? ૬૬

દર્શયન્તિ રવલવૈ-રતથ્યમપિ તાત્ત્વિકમ્ ।
યા ઇન્દ્રજાલિકપ્રષ્ટાસ્તાઃ, કિં વિશ્રમ્ભભાજનમ્ ? ॥ ૬૭ ॥

જેઓ થોડા શબ્દોથી અવાસ્તવિકને પણ વાસ્તવિક તરીકે દર્શાવે છે તે ઈન્દ્રજાલિકોમાં મુખ્ય એવી સ્ત્રીઓ શું વિશ્વાસ પાત્ર ગણાય છે ? ૬૭

નિજલાલાવિલં લીઢે, યથા શ્વા શુષ્કકીકસમ્ ।
સ્વવાસનારસાજ્જન્તુ-વસ્તુભિઃ પ્રીયતે તથા ॥ ૬૮ ॥

જેમ કૂતરો પોતાની લાળથી વ્યામ એવા સૂકા હાડકાને ચાટે છે (અને તેમાં સુખ માને છે), તેમ પ્રાણી પોતાની વાસનાના રસથી - વાસનાના કારણે વસ્તુઓ વડે ખૂશ થાય છે. ૬૮

વિધાય કાયસંસ્કાર-મુદારઘસૃણાદિભિઃ ।

આત્માનમાત્મનૈવાહો !, વચ્ચયન્તે જહાશયાઃ ॥ ૬૯ ॥

આશ્ચર્યની વાત છે કે જડબુદ્ધિવાળા પુરુષો, ઉત્તમ એવાં કેસર આદિ દ્રવ્યોથી પોતાની કાયાનો સંસ્કાર કરીને, પોતાની જાતે જ પોતાને ઠગે છે. ૬૯.

સ્વાન્તં વિજિત્ય દુર્દાન્ત-મિન્દ્રિયાણિ સુખં જયેત્ ।

તત્તુ તત્ત્વવિચારેણ, જેતવ્યમિતિ મે મતિઃ ॥ ૭૦ ॥

દુઃખે કરીને વશ કરી શકાય તેવા મનને પ્રથમ જીતવાથી જ ઈન્દ્રિયો સુખેથી જીતી શકાય છે અને તે મનને તત્ત્વના વિચારથી જીતવું જોઈએ, એમ મને લાગે છે. ૭૦.

સચ્ચરિષ્ણુરસૌ સ્વૈરં, વિષયગ્રામસીમસુ ।

સ્વાન્તદન્તી વશં યાતિ, વીતકર્માનુશાસનાત્ ॥ ૭૧ ॥

વિષયરૂપી ગામના સીમાડાઓમાં ઈચ્છાનુસાર ફરવાના સ્વભાવવાળો આ મનરૂપી હાથી, જેમનાં કર્મો ચાલ્યાં ગયાં છે એવા, વીતરાગભગવંતના અનુશાસનથી વશ થાય છે. ૭૧.

મનઃપવનયોરૈક્યં, મિથ્યા યોગવિદો વિદુઃ ।

બમ્ભ્રમીતિ યતઃ સ્વૈર-મતીત્ય પવનં મનઃ ॥ ૭૨ ॥

યોગના જાણકારો મન અને પવન એક છે એવું જે કહે તે ખોટું છે; કારણ કે, મન, પવનનું ઉલ્લંઘન કરીને ઈચ્છાનુસાર પરિભ્રમણ કરે છે. ૭૨.

चक्षुष्यद्वेष्यतां भावे-ष्विन्द्रियैः स्वार्थतः कृताम् ।

आत्मन् ! स्वस्याभिमन्वानः, कथं नु मतिमान् भवान् ? ॥७३ ॥

હે આત્મન્ ! જગતના સર્વ પદાર્થોમાં ઈન્દ્રિયોએ સ્વાર્થથી કરેલી રમ્યતા-રાગબુદ્ધિ અને દ્વેષબુદ્ધિને પોતાની માનતો તું કેવી રીતે બુદ્ધિમાન ગણાય ? ૭૩.

अवधत्से यथा मूढ !, ललनाललिते मनः ।

मैत्र्यादिषु तथा धेहि, विधेहि हितमात्मनः ॥ ७४ ॥

હે મૂઢ આત્મન્ ! જેવી રીતે તું સ્ત્રીઓના વિલાસમાં મનને એકાગ્ર કરે છે, તેવી રીતે મૈત્રી આદિ ભાવનાઓમાં તેને સ્થાપન કર અને પોતાનું હિત કર. ૭૪. સ્ત્રી તામ્યનું સંચલન

આત્મન્યેવ હિ નેદિષ્ઠે, નિરાયાસે સુખે સતિ ।

किं ताम्यसि बहिर्मूढ, सतृष्णायामिवैणकः ॥ ७५ ॥

હે મૂઢ આત્મન્ ! આયાસ વિનાનું સુખ, આત્મામાં જ નજીક હોવા છતાં જેમ હરણ મૃગતૃષ્ણા પાછળ દુઃખી થાય, તેમ તું શા માટે બહાર (તેને મેળવવા) દુઃખી થાય છે ? ૭૫

प्रियाप्रियव्यवहृति-र्वस्तुनो वासनावशात् ।

अङ्गजत्वे सुतः प्रेयान्, यूकालिक्षमसम्मतम् ॥ ७६ ॥

કોઈપણ વસ્તુ પ્રત્યે પ્રિય કે અપ્રિયનો વ્યવહાર તે કેવળ આપણા મનની વાસનાના કારણે જ છે. શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્ર પ્રિય લાગે છે, જ્યારે તે જ શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલ જૂ, લીખ વગેરે અપ્રિય લાગે છે. ૭૬.

इदं कृत्रिमकपूर-कल्पं सङ्कल्पजं सुखम् ।

रञ्जयत्यञ्जसा मुग्धा-नान्तरज्ञानदुःस्थितान् ॥ ७७ ॥

આ સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ, બનાવટી કપૂરના જેવું છે કે જે, આન્તરિક જ્ઞાનવિના દુઃખી બનેલા મૂઢ-ભોળા લોકોને તત્કાળ રાજી કરે છે. ૭૭

મમત્વં મામ ! ભાવેષુ, વાસનાતો ન વસ્તુતઃ ।
ઔરસાદપરત્રાપિ, પુત્રવાત્સલ્યમીક્ષ્યતે ॥ ૭૮ ॥

વત્સ ! જગતના પદાર્થોમાં મમત્વ તે કેવળ વાસનાથી જ છે પણ વસ્તુના યોગે નથી. પોતાના ઔરસ પુત્ર-સગા પુત્રથી અન્ય સ્થળોમાં પણ કાર્યવશાત્ પુત્રવાત્સલ્ય દેખાય છે. ૭૮

વાસનાવેશવશતો, મમતાં ન તુ વાસ્તવી ।
ગવાશ્વાદિન્નિ વિક્રીતે, વિલીનેયં કુતોઽન્યથા ॥ ૭૯ ॥

મમતા કેવળ વાસનાના આવેશના લીધે જ છે પરંતુ વાસ્તવિક નથી. જો તેમ ન હોય તો ગાય, ઘોડા વગેરે વેચી દીધા બાદ એ મમતા કેમ ચાલી જાય છે ? ૭૯

વિશ્વં વિશ્વમિદં યત્ર, માયામયમુદાહતમ્ ।
અવકાશોઽપિ શોકસ્ય, કુતસ્તત્ર વિવેકિનામ્ ॥ ૮૦ ॥

જ્યાં આ સમગ્ર વિશ્વ જ માયામય કહેવાયું છે, ત્યાં વિવેકીઓને શોકનો અવકાશ પણ ક્યાંથી હોય ? ૮૦.

ધિગવિદ્યામિમાં મોહ-મયીં વિશ્વવિસૃત્વરીમ્ ।
યસ્યાઃ સઙ્કલ્પિતેઽપ્યર્થે, તત્ત્વબુદ્ધિર્વિજૃમ્ભતે ॥ ૮૧ ॥

વિશ્વમાં પ્રસરતી, મોહમય આ અવિદ્યાને ધિક્કાર થાઓ. કારણ કે, જેનાથી - જે અવિદ્યાથી સંકલ્પિત કરેલા-કલ્પિત એવા પણ પદાર્થમાં આત્માને તત્ત્વબુદ્ધિ પ્રગટ થાય છે. ૮૧.

अनादिवासनाजाल-माशातन्तुभिरुम्भितम् ।

निशातसाम्यशस्त्रेण, निकृन्तति महामतिः ॥ ८२ ॥

महाबुद्धिमान पुरुष, आशाऽपी तंतुओधी ભરેલી - ગૂંથેલી, અનાદિકાલની વાસનાઓઽપી જાળને તીક્ષ્ણ એવા સમતાઽપી શસ્ત્રવડે કાપી નાખે છે. ૮૨.

अनादिमायारजनीं, जननीं तमसां बलात् ।

स्वज्ञानभास्वदालोका-दन्तं नयति योगवित् ॥ ८३ ॥

યોગને જાણનાર પુરુષ, અંધકારને ઉત્પન્ન કરનારી, અનાદિકાલની માયાઽપી રાત્રિનો; પોતાના જ્ઞાનઽપી સૂર્યના પ્રકાશવડે બળપૂર્વક નાશ કરે છે. ૮૩.

अध्यात्मोपनिषद्बीज-मौदासीन्यममन्दयन् ।

न किञ्चिदपि यः पश्येत्, स पश्येत्तत्त्वमात्मनः ॥ ८४ ॥

અધ્યાત્મના રહસ્યના બીજભૂત ઉદાસીનતાને મન્દ ન થવા દેતો જે આત્મા બીજું કંઈપણ ન જુએ તે આત્મતત્ત્વને જોઈ શકે છે. ૮૪.

निःसङ्गतां पुरस्कृत्य, यः साम्यमवलम्बते ।

परमानन्दजीवातौ, योगेऽस्य क्रमते मतिः ॥ ८५ ॥

જે આત્મા નિઃસંગપણને આગળ કરીને સમભાવનું આલંબન કરે છે, તેની બુદ્ધિ પરમ આનંદને જીવાડનાર ઔષધ સમાન યોગમાં પ્રવેશ કરે છે. ૮૫

दम्भजादपि निःसङ्ग-द्वेयुरिह सम्पदः ।

निश्छद्मनः पुनस्तस्मात्, किं दवीयः ? परं पदम् ॥ ८६ ॥

આ લોકમાં દંભપૂર્વકના નિઃસંગપણાથી પણ સમ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી દંભરહિત નિઃસંગપણું કરવામાં આવે તો પરમપદ શું દૂર રહે ? ૮૬.

सङ्गावेशान्निवृत्तानां, माभूमोक्षो वशंवदः ।

यत्किञ्चन पुनः सौख्यं, निर्वक्तुं तन्न शक्यते ॥ ८७ ॥

સંગના આવેશથી નિવૃત્ત થયેલા જીવને કદાચ મોક્ષ વશ ન થાય તો પણ, જે કંઈ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે કહી શકાતું નથી. ૮૭

સ્ફુરત્તૃષ્ણાલતાગ્રન્થિ-વિષયાવત્તંદુસ્તરः ।

क्लेशकल्लोलहेलाभि-भैरवो भवसागरः ॥ ८८ ॥

સ્ફુરાયમાન છે તૃષ્ણારૂપી લતાની ગાંઠો જેમાં એવો, વિષયોના આવતોથી દુઃખે કરીને તરાય એવો, તથા ક્લેશોરૂપી કલ્લોલોની ક્રીડાઓથી ભયંકર એવો આ સંસારરૂપી સમુદ્ર છે. ૮૮

विदलद्वन्धकर्माण-मद्भुतां समतातरीम् ।

आरुह्य तरसा योगिन् !, तस्य पारीणतां श्रय ॥ ८९ ॥

હે યોગી ! જેણે બંધના હેતુભૂત કર્મોને દળી નાખ્યાં છે એવી અદ્ભુત સમતારૂપી નૌકા ઉપર ચઢીને શીઘ્ર તે ભવસમુદ્રના પારને પામ. ૮૯

शीर्णपर्णाशनप्रायै-र्यन्मुनिस्तप्यते तपः ।

औदासीन्यं विना विद्धि, तद् भस्मनि हुतोपमम् ॥ ९० ॥

ખરી પડેલા સૂકાં પાંદડાંના ભોજન જેવા ભોજનો વડે મુનિ જે તપ તપે છે, તે તપ પણ ઉદાસીનભાવ આવ્યા વિના રાખમાં ઘી હોમવા જેવું છે. ૯૦.

येनैव तपसा प्राणी, मुच्यते भवसन्ततेः ।

तदेव कस्यचिन्मोहाद्, भवेद् भवनिबन्धनम् ॥ ९१ ॥

જે તપથી પ્રાણી સંસારની પરંપરાથી મુક્ત થાય છે, તે જ તપ મોહના યોગે કોઈક જીવને સંસારનું કારણ થાય છે. ૯૧.

सन्तोषः सम्भवत्येष, विषयोपप्लवं विना ।
तेन निर्विषयं कञ्चि-दानन्दं जनयत्ययम् ॥ ९२ ॥

આ સંતોષ, વિષયોના ઉપદ્રવો ન હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તે નિર્વિષય-વિષયો જેમાં ન હોય એવા કોઈક અલૌકિક આનંદને જન્મ આપે છે. ૯૨.

वशीभवन्ति सुन्दर्यः, पुंसां व्यक्तमनीहया ।
यत्परब्रह्मसंवित्ति-निरीहं श्लिष्यति स्वयम् ॥ ९३ ॥

સુંદર સ્ત્રીઓ પુરુષોને જ્યારે તેની સ્પૃહા ન હોય ત્યારે વશ થાય છે, એ વાત સાવ સ્પષ્ટ છે, કારણ કે પરબ્રહ્મ સંવિત્તિ (પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન) રૂપી સ્ત્રી, આશંસા વિનાના પુરુષને પોતાની મેળે જ ભેટે છે. ૯૩.

सूते सुमनसां कञ्चिदा-मोदं समता लता ।
यद्दशादाप्नुयुः सख्य-सौरभं नित्यवैरिणः ॥ ९४ ॥

સમતારૂપી લતા પોતાનાં પુષ્પોમાંથી કોઈ તેવા પ્રકારની સુગંધી પેદા કરે છે, કે જેના યોગે નિત્ય વૈર ધારણ કરનારા જીવો પણ મૈત્રીરૂપી સુગંધીને પ્રાપ્ત કરે છે. ૯૪.

साम्यब्रह्मास्त्रमादाय, विजयन्तां मुमुक्षवः ।
मायाविनीमिमां मोह-रक्षोराजपताकिनीम् ॥ ९५ ॥

મુમુક્ષુ આત્માઓ સામ્યરૂપી બ્રહ્માસ્ત્રને ધારણ કરીને, માયાવી એવી આ મોહરૂપી રાક્ષસરાજની સેનાને જીતી લે. ૯૫

मा मुहः कविसङ्कल्प-कल्पितामृतलिप्सया ।
निरामयपदप्राप्त्यै, सेवस्व समतासुधाप् ॥ ९६ ॥

કવિઓએ મનના સંકલ્પથી કલ્પેલા અમૃતને મેળવવાની ઈચ્છામાં મોહ ન પામ. પરંતુ, મોક્ષપદની પ્રાપ્તિમાટે સમતારૂપી અમૃતનું તું સેવન કર. ૯૬.

યોગગ્રન્થમહામ્બોધિ-મવમથ્ય મનોમથા ।

સામ્યામૃતં સમાસાદ્ય, સદ્યઃ પ્રાપ્નુહિ નિર્વૃત્તિમ્ ॥ ૧૭ ॥

(હે આત્મન્ !) મનરૂપી રવૈયાથી યોગગ્રન્થોરૂપી મહાસાગરને મથીને, સામ્યરૂપી અમૃતને પ્રાપ્ત કરી શીઘ્ર મુક્તિને પ્રાપ્ત કર. ૯૭.

મૈત્ર્યાદિવાસનામોદ-સુરભીકૃતદિઙ્મુખમ્ ।

પુમાંસં ધ્રુવમાયાન્તિ, સિદ્ધિભૃંગ્નાઙ્નાઃ સ્વયમ્ ॥ ૧૮ ॥

સિદ્ધિરૂપી ભમરીઓ મૈત્રી આદિ ગુણોની વાસનારૂપી સુગંધથી જોષે સઘળી દિશાઓને વાસિત કરી છે, એવા પુરુષની સમીપે સ્વયં અવશ્ય આવે છે. ૯૮.

ઔદાસીન્યોલ્લસનૈત્રી-પવિત્રં વીતસમ્ભ્રમમ્ ।

કોપાદિવ વિમુચ્ચન્તિ, સ્વયં કર્માણિ પુરુષમ્ ॥ ૧૯ ॥

ઉદાસીનભાવથી ઉલ્લાસ પામતી મૈત્રીવડે પવિત્ર બનેલા, સંભ્રમથી રહિત એવા પુરુષને કર્મો જોષે કે તેના પર ગુસ્સો આવ્યો ન હોય તે રીતે જ ત્યજી દે છે. ૯૯.

યોગશ્રદ્ધાલવો યે તુ, નિત્યકર્મણ્યુદાસતે ।

પ્રથમે મુગ્ધબુદ્ધીના-મુખ્યમ્ભંશિનો હિ તે ॥ ૧૦૦ ॥

યોગના શ્રદ્ધાળુ એવા જે પુરુષો પોતાના, નિત્ય કૃત્યોમાં ઉદાસ બને છે તેઓ મુગ્ધ બુદ્ધિવાળાઓમાં પ્રથમ છે અને તે ઉભય ભ્રષ્ટ થનારા છે. ૧૦૦.

પ્રાતિહાર્યમિયં ધત્તે, નિવૃત્તિર્નિવૃત્તિશ્રિયઃ ।

ય એવ રોચતેઽમૃષ્યૈ, તાં સ એવ હિ પશ્યતિ ॥ ૧૦૧ ॥

આ નિવૃત્તિ તે મોક્ષલક્ષ્મીના દ્વારપાળપણાને ભજે છે. તેને (નિવૃત્તિને) જે રુચે છે, તે જ તેને-મોક્ષલક્ષ્મીને જોઈ શકે છે. ૧૦૧.

અહો ! વણિક્કલા કાપિ, મનસોઽસ્ય મહીયસી ।

નિવૃત્તિતુલયા ચેન, તુલિતં દીયતે સુખમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

આશ્ચર્ય છે કે, આ મનની વણિક્કલા કેવી મહાન છે ! કારણ કે તે નિવૃત્તિરૂપી ત્રાજવાથી તોલી તોલીને સુખ આપે છે. ૧૦૨.

સામ્યદિવ્યૌષધિસ્થેમ-મહિમ્ના નિહતક્રિયમ્ ।

કલ્યાણમયતાં ધત્તે, મનો હિ બહુ પારદમ્ ॥ ૧૦૩ ॥

સામ્યરૂપી દિવ્ય ઔષધિની સ્થિરતાના માહાત્મ્યથી જેની ક્રિયા (ચંચલતારૂપી) હણાઈ ગઈ છે, એવો મનરૂપી પારો સંપૂર્ણ-સુવર્ણમયપણાને ધારણ કરે છે. ૧૦૩.

ભૂયાંસિ યાનિ શાસ્ત્રાણિ યાનિ સન્તિ મહાત્મનામ્ ।

ઇદં સામ્યશતં કિञ્ચિત્, તેષામઞ્ચલમઞ્ચતુ ॥ ૧૦૪ ॥

આ સામ્યશતક મહાપુરુષોએ રચેલાં ઘણાં બધાં જે શાસ્ત્રો છે તે શાસ્ત્રોના એક ભાગને પ્રાપ્ત કરો. ૧૦૪.

* અહીં માત્રામેળ સચવાયો નથી. છટ્ટો અક્ષર ગુરુ નથી.

(શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્)

ક્લેશાવેશમપાસ્ય નિર્ભરતરં ધ્યાતોઽપિ યશ્ચેતસા,
સત્કલ્યાણમયત્વમાશુ તનુતે યોગીન્દ્રમુદ્રાભૃતામ્ ।

સોઽયં સિદ્ધરસઃ સ્ફુટં સમરસો ભાવો મયા વ્યાકૃતઃ,
શ્રીમાનદ્ભુતવૈભવઃ સુમનસામાનન્દજીવાતવે ॥ ૧૦૫ ॥

શ્રીમચ્ચન્દ્રકુલામ્બુજૈકતરણોઃ સત્તર્કવિદ્યાટવી,
સિંહસ્યાભયદેવસૂરિસુગુરોરધ્યાત્મસંવિજ્જુષઃ ।

શિષ્યાંશેન કિમપ્યકારિ વિજયપ્રાજ્યેન સિંહેન ય-
નવ્યં સામ્યશતં તદસ્તુ સુહૃદામુજાગરુકં હૃદિ ॥ ૧૦૬ ॥

ક્લેશના આવેશનો ત્યાગ કરીને, સંપૂર્ણ રીતે ચિત્તવડે ધ્યાન કરાયેલો (એવો) પણ જે યોગીન્દ્રોની મુદ્રાને ધારણ કરનારા આત્માઓને સુંદર કલ્યાણમયતા તુરત જ સમર્પે છે, તે આ શોભાવાળો અને અદ્ભૂત વૈભવવાળો સિદ્ધરસ જેવો સમરસભાવ, મેં સજ્જનોના આનંદને જીવાડવા માટે સ્પષ્ટરીતે કહ્યો છે. ૧૦૫.

શ્રીમાન્ એવું જે ચન્દ્રકુલ, તે રૂપી કમલમાટે એક સૂર્ય સમાન, સુંદર તર્કવિદ્યારૂપી અરણ્યમાં સિંહ સમાન, અધ્યાત્મજ્ઞાનનું સેવન કરનાર, સુગુરુ, શ્રીઅભયદેવસૂરિના શિષ્યલેશ વિજયસિંહે જે આ નવું સામ્યશતક બનાવ્યું, તે સહૃદય પુરુષોના હૃદયમાં ઉજાગર-દશા પેદા કરનારું થાઓ. ૧૦૬.

